

AMERIKAANSE GLASPALEISE SAL DOOD BRING

deur JAMES JENKINS, Rapport, 20.7.1975

FRETORIASE argitekte verskil skerp van mnr. Sybrand van Niekerk, Administrateur van Transvaal, oor wat hy in sy heel eerste televisie-ondershoud oor die argitektoniese waarde van die westelike geboue van Kerkplein gesê het.

Die argitekte met wie RAPPORT gesels het, sê twee dinge moet onthou word as mense praat van die „goeie, waardige argitektuur” van die Paleis van Justisie, die Ou Raadsaal en die Reserwebank wat „nie vergelyk kan word met die geboue wat ons van plan is om te sloop nie.”

Vir eers moet die geboue om Kerkplein as geheel beoordeel word, en nie een-een afsonderlik nie. As sommige van hierdie geboue afgebreek en met „Amerikaanse glaspaleise” vervang word, „sterf Kerkplein argitektonies”, sê die argitekte.

Die tweede punt is dat die geboue wat behou word, so oordonder sou kon word deur die „Amerikaanse glaspaleise” dat hul eie „argitektoniese waarde” skaars raakgesien sou word.

Sô praat die hoofstad se argitekte:

UNIEK

Mnr. Tommie Honibal sê die geboue wat gesloop moet word het net sulke pragtige argitektoniese eienskappe as die drie wat die Administrateur wil behou.

„Die punt wat die Administrateur vergeet, is dat die argitektoniese nie a! aspek van belang is nie. Daar moet ook gedink word aan stadsbeplanning.

„Die geboue aan die westekant van Kerkplein het verskillende argitektoniese eienskappe, maar dit vorm tog ’n eenheid. Dis juis hierdie eenheid wat so uniek is en wat ’n mens nie kan verloor nie.”

Hy meen dat die Reserwebank, wat behou gaan word, argitektonies swak afsteek teen die geboue wat gesloop sal word.

SKANDE

Mnr. Albrecht Holm sê dat ons versigtig moet wees om te sê dat sommige geboue meer „goeie waardige argitektuur” is as ander.

As net „goeie waardige argitektuur” behoue moet bly, kan baie in die slag kom.

Die hele agterkant van die Paleis van Justisie sou dan voor stootskrapers moet wyk, want die gebou is aan daardie kant bra onooglik.

Mnr. Honibal meen dat die eenheid van die geboue om Kerkplein die plein se grootste argitektoniese bate is, want hulle „ondersteun” mekaar

Prof. Alewyn Burger van die Universiteit van Pretoria sê dat dit ’n groot skande sal wees as die westelike geboue van Kerkplein moet sneuwel. Hy sien dit ook so dat Kerkplein se geboue mekaar aanvul en dat die plein dus daarom as eenheid behoue moet bly.

’n Ou gebou kry meer waarde as hy in sy konteks bly en nie alleen behou word nie, sê prof. Burger.

POSKANTOOR

Hy het onlangs in Europa gesien hoe bewaring gedoen moet word. In Italië word hele buurte tot nasionale monumente verklaar en in Frankryk word nie net ’n gebou tot nasionale monument verklaar nie, maar ook sy omgewing.

'n Ander argitek, wat anoniem wil bly, sê die ou Poskantoor, een van die geboue wat nou gaan verdwyn, word nou nie as „goeie waardige argitektuur“ beskou nie, maar het darem net ná sy voltooiing 'n argitektoniese prys gewen.

Vir hom is die ou Nederlandse Bank-Gebou ook een van die mooiste geboue in Pretoria. Maar wie is ons om te oordeel? vra hy. Hy kan lank gesels oor die argitektuur van die geboue, maar net so lank oor hul kultuurhistoriese eienskappe.

DUISENDE KOM SATERDAG BETOOG

deur JAMES JENKINS, Rapport, 20.7.1975

OP tradisioneel Transvaalse, maar ook tipies Amerikaanse, wyse gaan Pretorianers Saterdag 'n geweldige poging aanwend om die stootskrapers weg te hou van die wes-fasade van hul Kerkplein.

Met 'n kermis-saamtrek rondom die standbeeld van die Ou President sal duisende handtekeninge teen die slooping versamel word en 'n vroue-afvaardiging sal dit dan na die kantoor van die Eerste Minister bring.

Op pleitskrifdag sal die Burgerkomitee wat vir die behoud van die wes-fasade veg, die plein beset soos die Tukkie dit op hul jooldag doen.

Pannekoek en koffie sal verkoop word en Pretorianers sal die pleit-skrif kan teken by tafeltjies op strategiese plekke.

Vyf-minute-op-die-langste-toesprake sal deur bekendes uit die samelewing gelewer word. 'n Blaasorkes sal tussendeur speel.

Die gedagte is ook om Mej. Wêreld, Anneline Kriel, op die plein te kry. Die Vroue-federasie vergader Vrydag, die dag voor pleitskrif-saamtrek in Pretoria. 'n Sterk afvaardiging van dié liggaam word ook by die geleentheid verwag.

Nie net Pretorianers voel warm oor die plein nie. Honderde navrae uit Johannesburg en uit die platteland dui volgens die organiseerders daarop dat baie meer mense deel aan die protesverrigtinge wil hê.

Onder die mense wat die verrigtinge op Kerkplein sal bywoon, is afstammeling van genl. Piet Joubert en Jan F. E. Celliers.

Tienduisend pamflette waarin die geskiedenis en die kultuur-historiese waarde van die bedreigde geboue uiteengesit word, sal voor petisiedag versprei word.

Volgens mnr. Piet Muller, segsman van die Burgerkomitee, voel Afrikaans- en Engelssprekendes ewe sterk dat die geboue bewaar moet word. Albei groepe speel 'n ewe aktiewe rol in die voorbereidings. Kerkplein is vir almal meer as bloot net 'n plein.

Die geboue moet nie net om kultuur-historiese redes bewaar word nie, maar ook om weer mense terug te kry op Kerkplein, sê mnr. Muller.

VERGEET DIT, SÊ SYBRAND

deur JAMES JENKINS, Rapport, 20.7.1975

MNR. SYBRAND VAN NIEKERK, Administrateur van Transvaal, beskou die slooping van die wes-fasade van Kerkplein in Pretoria as 'n afgehandelde saak. Hy dink nie daar kan nog iets gedoen word om die geboue te red nie.

Aan RAPPORT het hy gesê dat daar in die nuwe storm oor die behoud van hierdie geboue geen argumente aangevoer is wat nog nie aangehoor en oorweeg is nie.

Die Pool-komitee, wat saamgestel is uit tegniese mense en mense met 'n kunsagtergrond, het reeds 'n stadsplein vir Pretoria ontwerp. Dis Pretoria se eerste stadsplein in die ware sin van die woord, want die geboue wat op die oomblik daar staan, is deur die jare gebou sonder dat 'n geheelbeeld in ag geneem is.

Mnr. Van Niekerk is, soos hy ook vandeeweek op televisie laat blyk het, nie baie geïmponeer deur die geboue aan die westekant van Kerkplein nie. Die Ou Raadsaal, die Paleis van Justisie en die Reserwebank is goeie en waardige argitektuur, terwyl die geboue wat gesloop gaan word „nie verteenwoordigend is van goeie Suid-Afrikaanse argitektuur van daardie tyd nie.“

Dele van hierdie geboue, soos die traliewerk en die deure van die ou Nederlandse Bank-Gebou, is mooi en dié sal behoue bly en in die nuwe geboue ingewerk word, indien die hele ou geboue nie na 'n ander plek verwyder en herbou word nie.

Wat die algemene argitektoniese aansig betref, moet die voorkant van die Capitol-teater en die sykant van die ou Nederlandse Bank-Gebou met 'n skermmuur toegebou word om hul onooglikhede te verberg.

Volgens die Administrateur het die argitek wat nou skerp met hom verskil, hul kans gehad om hul sê te sê.

Dit sou ná kennisgewing op die argitek se jaarvergadering bespreek word.

Sowat tagtig uit die 1 100 lede het die vergadering bygewoon 'n Kwart van die lede het buite stemming gebly. Sowat sestig het gestem vir die behoud van Kerkplein soos dit nou is.

DIE STENE ROEP

deur Oud-L.V. en -Kommissaris-generaal HANS ABRAHAM (Gedig),
Rapport, 20.7.1975

DIE stryd om die behoud van Kerkplein het selfs vir oom Hans Abraham, voormalige Kommissaris-generaal van die Xhosa-volkseenheid en kleurvolle politikus, so aangegryp dat hy begin dig het.

Hier is sy gedig waarin hy sy deeltjie wil bydra om die westelike fasade van Kerkplein vir die nageslag behoue te laat bly:

DIE STENE ROEP

Ons het die lotgeval van hierdie land
en hierdie stad sien kom en gaan
en die verhaal staan uitgeëts op elke wand
in sandsteen, baksteen en graniet
wat Kerkplein en die Krugerbeeld omring
Ons is simbole van 'n volk se groei
Waarom word ons dan uitgeroei...

Laat nuwe groei
Liefs elders bloei —
Ons dra 'n eeu se atmosfeer
met waardigheid en trotse eer
staan op my volk en eis jou reg
of kwyn en sterf
op eie werf.

NES 1904

deur JAMES JENKINS, Rapport, 20.7.1975

DIS nou ook soos sewentig jaar gelede toe die Engelse koloniale-regering 'n rede gesoek het om die ou Hollandse kerk te sloop wat Kerkplein sy naam gegee het, sê mense wat die westelike geboue van Kerkplein wil behou.

Op 'n dag in 1904 het daar net 'n beriggie in die Rand Daily Mail verskyn:

„As a result of the heavy thunderstorm which passed over Pretoria and also probably on account of its old age it was discovered on Saturday morning that the steeple of the old Dutch church in Church Square was badly cracked.”

Daarna is hy gesloop.

Volgens mnr. Willem Punt van die Stigting Simon van der Stel was dit politieke motiewe wat agter alles gesit het. Die kerk was ná die Anglo-Boere-oorlog vir die Afrikaner 'n anker.

MONUMENTE: 'N WET IS NODIG

deur JAAP STEYN, Rapport, 20.7.1975

'n PAAR stoomrollers verskyn op die Kerkplein in Pretoria. Staalkabels word om 'n toring vasgemaak en daar word woes getrek. Maar die toring is te sterk en die kabels breek. Opnuut word geprobeer. Aanhouer wen mos. Nog 'n paar plukke, dan breek 'n stuk van die toring af en val in 'n orrel. Tevere gaan die slopers huis toe. Die skending van die Kerkplein het begin.

Dié toneeltjie het hom op 'n dag in Desember 1904 afgespeel. Die gebou was 'n Hollandse kerkgebou wat naderhand staatseiendom was.

Die stoflike oorskot van pres. Paul Kruger (op 14 Julie in Switserland oorlede) sou 'n paar dae in die kerk in staatsie lê en die begrafnisdiens sou daar plaasvind. Maar die Britse kroonkolonie-bestuur het skielik „vasgestel” die kerkgebou is so bouvallig dat hy nie eens die oorrelspel kon oorlewe nie. Daarom moes hy gesloop word.

Die Transvalers, wat met hul eie oë kon sien hoe stewig die gebou was, het die verbrekery vertolk as 'n poging om die begrafnisreëlings te belemmer.

Só, met heelwat kleinlikheid van die kroonkoloniebestuur, was die begin van die einde van dié unieke stuk wêreld uit die dae van die Zuid-Afrikaansche Republiek.

Die Kerkplein het daarna nog baie geskiedenis beleef, soos die proklamasie van die Unie op 31 Mei 1910 en die inhuldiging van die eerste Staatspresident van die nuwe Republiek van Suid-Afrika op 31 Mei 1961.

Maar nou nader die einde van die einde. Die wesfasade, vir party mense glo so 'n doring in die oog, gaan gesloop word.

En dan is nog 'n kultuurerfenis daarmee heen. Net so onherroeplik as die baie pragtige en histories waardevolle geboue wat al afgebreek is: die ou Staatsgimnasium in Pretoria — waar die ZAR sy eerste universiteit sou begin: 'n klipskool uit die Vrystaatse Republiek wat 'n paar weke gelede op Reitz afgebreek is met groot gesukkel (want hy was nog so stewig) om plek te maak vir terrasse; die pastorie aan die bo-ent van Dorpstraat, Stellenbosch . . .

Vir 'n volledige lys van wat lewende monumente van die verlede kon gewees het, sou hierdie rubriek te kort wees.

Net so 'n lang lys sou nodig wees vir plekke wat in gevaar verkeer; die Rissikstraatse poskantoor in Johannesburg en talle geboue op die kleiner dorpe.

Wat al hoe noodsaakliker word, is 'n behoorlike monumentesorgwet. Ons huidige bewaringswetgewing is gewoonweg net te vol leemtes vir doeltreffende bewaring: die staat laat bv. nie toe dat sy geboue deur die Raad vir Nasionale Gedenkwaardighede tot monument verklaar word nie; daar is geen verpligting vir eienaars van gedenkwaardighede om dié te restoreer of in stand te hou (desnoods met 'n staatsubsidie) nie; 'n stadsraad wat bv. die historiese kern van sy dorp wil bewaar, staan magteloos as sê maar 'n paar amptenare van die provinsiale administrasie sou besluit daar is 'n paaiedepot nodig, en 'n historiese gebou moet dus wyk.

Ek weet 'n mens moet nie alles met wette wil regmaak nie, maar in dié geval is 'n wet nodig. Hoewel die publiek gelukkig al hoe meer bewaringsbewus raak, het dié bewustheid nog nie voldoende deurgewerk na hoër instansies nie.

Verder het bewaringsbewustes natuurlik 'n opvoedingstaak.

Met watter argumente?

Jy kan natuurlik altyd na die skoonheid van 'n gebou verwys, maar wat sê jy as iemand spot: „Ag, skoonheid, skoonheid — die enigste ou Skoonheid wat ek van weet, is die mislukte onderwyser in Hennie Aucamp se een verhaal.” Jy kan iemand nie oorhaal hy behóórt, 'n gebou of gedig of wat ook al mooi te vind nie. Tog, skoonheid is 'n oorweging.

Dan is daar natuurlik die geld, veral aangesien so baie breekwerk in die naam van vooruitgang gedoen word. In die laaste tien jaar is geboue ter waarde van R2 500 miljoen gesloop, volgens 'n berekening van die Stigting Simon van der Stel. Stadsrade verloor ook geld aan belastings en dorpe verloor die inkomste wat hulle uit toerisme kon kry.

Minder materialisties is die oorweging dat die afbreek van bouwerk van bv 'n ouer geslag Afrikaners 'n vernietiging is van 'n deel van die ding waarvoor mense so graag praat, nl. Afrikaneridentiteit.

'n Volk se identiteit is niks mistieks nie. Dit kry gestalte in konkrete dinge soos taal, gewoontes en boustyl.

Kerkstraat in Tulbagh, so mooi gerestoureer ná die aardbewing, is vandag 'n monument vir o.a. die beskermhere van die restourasiewerk, r.l. die Eerste Minister en die vier administrateurs.

'n Mens hoop dat 'n gerestoureerde wesfasade eendag aan die Kerkplein as monument kan staan vir 'n owerheid wat grootmoedig genoeg was om sy besluite te heroorweeg. Die publiek sal dankbaar wees as die verbrekingswerk wat deur die Britse kroonkoloniebestuur begin is, nie onder 'n Republikeinse regering voltooi word nie.

GEBOU BY KERKPLEIN NOU BESLIS GESLOOP DIE TRANSVALER, 21.7.1975

PRETORIA — Dit is nou „finaal” dat die geboue aan die wes-fasade van Kerkplein gesloop gaan word — maar niemand weet skynbaar presies wat in die plek daarvan gaan kom nie.

„As ons nie tot iets beters in staat is as wat nou daar op die plein is nie, staan ons skuldig teenoor onself,” het die Administrateur,

mnr. Sybrand van Niekerk, vroeër gesê toe hy oor die sloping van die ou geboue op Kerkplein gepraat het.

Die woorde word nou teen hom gebruik deur die strydery vir die behoud van Kerkplein.

„Wat gaan ons in die plek van daardie geboue oprig? vra mnr. Piet Muller, die segsman van die Burgerkomitee wat onlangs gestig is.

„Niemand weet nog presies hoe die nuwe geboue gaan lyk nie,” sê mnr. Willem Punt, direkteur van die Stigting Simon van der Stel. „Hoe kan ons dan weet of dit inderdaad beter gaan wees?”

Oor die dinge gaan Saterdag gepraat word wanneer „die volk op Kerkplein vergader vir ’n pleitskrifsaamtrek.

Die saamtrek is deur die Burgerkomitee gereël. Mense is op ’n ketting-brief-manier gebel en genooi om die byeenkoms by te woon en klagskrifte te teken vir die behoud van die ou geboue.

„Ons het niemand gevra om te kom praat nie,” sê mnr. Muller, ons het net die bal aan die rol gesit”.

Intussen het hordes mense al van hulle laat weet. Baie van die mense het om spreekbeurte gevra.

Die byeenkoms word in sy persoonlike hoedanigheid sterk ondersteun deur mnr. Willem Punt, ’n bekende kultuurman van Pretoria.

Mnr. Punt het dit veral teen die manier waarop die sloping van die geboue beplan is. „Aanvanklik is belowe dat sekere geboue darem behoue sou bly,” sê hy, „nou word die geboue aan die wesfasade voor die voet gesloop”.

Maar intussen staan die Administrateur nog by sy standpunte. Die besluit is klaar geneem dat die geboue vir nuwes gaan plekmaak, sê mnr. Van Niekerk. Daar kan nou niks meer aan gedoen word nie.

BURGERLIKE AKSIE

REDAKSIONEEL, Oggendblad, 21.7.1975

HIERDIE week is vir Pretorianers ’n besondere een. Saterdag is hulle laaste geleentheid om in die openbaar hulle stem dik te maak teen die beplande sloping van die wesfasade van Kerkplein.

Die jammerte is dat die owerheid by monde van die Transvaalse administrateur reeds gesê het die protes het geen waarde nie.

Dit is ’n jammerte dat daar nie eers geluister word na wat die „volk daarbuite” te sê het oor sy kultuur-historiese erfenis nie.

Dit is ’n jammerte daar dit een geval is waar Afrikaans- en Engels-sprekendes saam voel oor een saak. Dit gaan hier nie om die groot politiek nie maar om ’n burgerlike aksie om dit wat vir die gemeenskap waarde het, vir die nageslag te bewaar.

Dit is ’n jammerte want dit kan ’n demokratiese opswelling — let wel, nie bloot ’n protesaksie — smoor voordat dit behoorlik kan begin.

Al is dit net om dié rede behoort Pretorianers Saterdag na Kerkplein te stroom.

Die administrateur se voor-af-nee is ’n jammerte, want dit het hom nou gebind. Dit sal vir hom moeilik wees om na sy besliste antwoord weer die deur oop te maak.

Dat hy verskeie goeie redes het om summier by die slopingsbesluit te bly, is sekerlik waar.

Dit is so dat om Kerkplein daar vir dekades al gestry word. Dit is so dat dit hoog tyd word dat finaliteit kom. Dit is so dat Kerkplein nie ’n saak is wat die oorgrote meerderheid argitekthe in die land of die Pretoriase bevolking aangegryp het nie.

Maar tog: is dit nie maar in elk geval die minderheid wat hom beywer vir bewaring, die kunste, die diepere dinge nie?

Maar is dit nie dalk net moontlik dat Pretoria, noudat die wesfasade wel finaal afgebreek en weggegooi gaan word, Saterdag na Kerkplein sal stroom om sy stem dik te maak nie?

Kan die administrateur dit nie oorweeg om te sê: Ek sal wag vir Saterdag. As Pretoria besluit en sonder twyfel nee sê vir die sloping, dan sal ek ook my nee daarby aanpas?

Dit sal grootmoedigheid verg maar dit sal 'n bevestiging wees dat die demokratiese impuls nog die deurslaggewende een in ons openbare lewe is.

CHURCH SQUARE: THE PHILISTINES ALWAYS WIN

by DAVID CARTE, Pretoria News, 21.7.1975

EVERY time the city council has made changes to Church Square, citizens have protested vigorously — but their protests have been in vain. The Philistines have always prevailed.

So says Dr. Estelle Alma Maré, art historian, architect and the author of an appreciation of the Square in the latest issue of *De Arte*, Unisa's fine arts publication.

According to Dr. Maré the first protests were in 1908, when a Swedish engineer's idea to turn the Square into a vast green park was rejected.

Instead of a verdant Roman Plaza, the square became a tram terminus. Then, when the tram rails were torn up, there was new hope.

But these too were dashed. The square became an unlovely bus terminus, which it is to this day.

Now the west facade of the square is threatened. Dr. Maré is sad and pessimistic. She is certain that history will repeat itself, that the utilitarian Philistines will have their way.

The Swedish engineer's idea, Dr. Maré thinks, was the best.

The square, she feels, should have a social purpose. It should be a haven of peace and quiet, — no cars and buses, just trees, shrubs and park benches.

It should be what it was in Paul Kruger's day. A gathering place for the community. Humane not hard.

Dr. Maré has seen a model of the buildings that will replace those to be demolished and is appalled.

"They're concrete monsters," she says.

The present buildings have weathered nicely. They are softer, more humane and appealing than the concrete, glass and steel slabs that will replace them.

Dr. Maré concedes that they are not all architectural masterpieces but their history, she feels, justifies their continued existence.

Dr. Maré is saddened and angered by the indifference of people at the top.

Why else is Church Square in its present sorry state? Why else is Strydom Square paved with granite from one side to the other?

But if "people at the top" do not have a feeling for grass and trees, Dr. Maré is adamant that ordinary people do.

Why else are the Union Gardens and their splendour so popular? Why do hundreds of people sprawl daily on the grass on Church Square?

Ossewaens se parkeerplek word stad se hart

GESKIEDENIS VAN PRETORIA SE KERKPLEIN

HOOFSTAD, 21.7.1975

DIE bittereinders in die stryd om die behoud van die westelike fasade van Kerkplein wil Saterdag 'n sterk protesstem monster van Pretorianers en ander belanghebbendes in 'n poging om die owerhede te laat afsien van die plan om van die geskiedkundige geboue te sloop.

Die Burgerkomitee wil dan op die Plein die handtekening van 'n paar duisend mense versamel, wat in die vorm van 'n versoekskrif vir die behoud van die plein in sy geheel, aan dié Eerste Minister, mnr. Vorster gerig sal word.

Teenoor die standpunt van owerheidsweë dat die slooping noodsaaklik geword het vanweë praktiese oorwegings, staan die Burgerkomitee by die standpunt dat die geboue om kultuurhistoriese redes bewaar moet word.

In hierdie artikel bespreek Estelle Alma Maré die argitektoniese verdienste en geskiedkundige waarde van die geboue soos wat hulle sedert die vorige eeu om Kerkplein verrys het.

Die artikel — soos ook die sketse deur Marius Beuster — is ontleen aan *De Arte*, wat uitgegee word deur die departement Kunstgeskiedenis en Beeldende Kunste van Unisa.

In 1854, dit wil sê, nog voordat die dorp Pretoria geproklameer is, is daar al met die oprigting van die eerste kerkgeboutjie op die plein, wat toe blywend herdoop is na die Kerkplein, begin.

Die eerste kerkie met moddermure en 'n strooidak het in 1882 afgebrand, maar die kerkbou op die plein is voortgesit deur die oprigting van 'n Victoriaanse, Neo-Gotiese struktuur, ontwerp deur die argitek Claridge. Teen 1905 moes die tweede kerk ook gesloop word, want sy toring het glo gedreig om in te tuimel.

Die plasing van die kerk by die kruising van die dorp se twee hoofstrate, Kerk- en Markstraat, het nie van goeie dorpsaanleg getuig nie, want die toestroming van besoekers na die dienste wat hul ossewaens op die plein „geparkeer” het, het die vloei van die verkeer in die middedorp ontwrig.

Daarmee was die plein se funksie as 'n godsdienstige saamtrekplek uitgedien en het dit uitsluitlik 'n burgerlike sentrum geword. In 1905 is die besitreg van die terrein aan die stadsraad van Pretoria oorgedra.

Kerkplein was aanvanklik die dorp se vergaderplek — daar het die inwoners en die boere van die omstreke veilings en kerkdienste bygewoon en terselfertyd gesellig verkeer.

Sosiale verkeer was 'n faset van die handelsbedrywighede en vandaar die aanwas van die winkels om die dorp se sentrale area. Die oop terrein self is deur die jongmense as 'n krieketveld benut, totdat daar — tot die verontwaardiging van die landsvaders — 'n bal deur die venster van die Volksraadsaal geslaan is.

PASTORIE

Nagmaal het driemaandeliks plaasgevind en die handelaars het groot baat gevind by die instroming van boere van heinde en ver, wat dan proviand vir drie maande angekoop het.

Met die parkering van waens in die omgewing van die kerk en pastorie vir die duur van die godsdienstige verrigtinge was die toestand vir die kampeerders sekerlik onhygiënies, want in daardie dae het Kerkplein nog grootliks in 'n natuurlike staat verkeer, en die ossewaens en ruiterverkeer het stofpaaië oopgery.

Helaas is die inheemse bome mettertyd uitgedun totdat hulle geheel en al uitgeroei is.

Vir die land was die nuwe rykdom ná die ontdekking van goud nie 'n onvermengde seën nie, maar onder pres. Paul Kruger se vasberade leiding is die inkomste uit die goudmyne aangewend om die Republiek in 'n staat van aansien te ontwikkel. In die hoofstad het Kerkplein die „toonvenster“ van die voorspoed geword.

Vóór die eeuwenteling het die eertydse kerkplein 'n gedaante-wisseling ondergaan van 'n plein van pioniersgeboue tot 'n plein van paleise

Daar is in September 1866 begin met die oprigting van die eerste grasdakgebou waarin die Volksraad sittings gehou het, en dit is op 14 Mei 1867 ingewy.

PRES. KRUGER

Die tweede blywende Raadsaalgebou is 20 jaar ná die eerste opgerig, die trots van Kruger, sy Raad en van die burgers. Op 6 Mei 1889 het Kruger die hoeksteen gelê en die eerste raadsitting is op die dag, 'n jaar later daarin gehou.

Voor die gebou, op die oop plein, het vele geskiedkundige seremonies plaasgevind, onder meer die derde en die vierde inhuldiging van Kruger as president van die ZAR. Later is ook die seremoniële parade by geleentheid van die viering van die Vrede van Vereniging voor die gebou gehou.

Die gebou is op sy dag teen £250 000 (R500 000) opgerig. Struktureel is die kern van baksteen wat van die sakeonderneming Kirkness afkomstig is; dit is buite geheel en al met sandsteen beklee, terwyl die fondamente op die leiklip rus wat ook plaaslike verkry is.

RAADSAAL

Die verdiepingsvloere word gedra deur staalbalke met betonvulling om die vloerblaai te vorm. Baie van die materiaal en versierings is ingevoer.

Oorkant die Raadsaal aan die noordekant van die plein staan die Paleis van Justisie. In 1896 is daar met die bouwerk begin en Kruger het die hoeksteen op 8 Junie 1897 gelê.

Die ontwerp en werktekening vir die Paleis van Justisie, is eweas die vir die Raadsaal uitgevoer deur die argitekthe van die departement van Publieke Werken onder leiding van Sytze Wierda, 'n Nederlander wat in 1887 diens in die Zuid-Afrikaanse Republiek aanvaar het.

Ongelukkig is die gebou se noordaansig nie gelaat soos dit aanvanklik beplan is nie. Hierdie front is later geheel en al toegebou sodat die sierlike dubbeltrap nie van die straat af te sien is nie.

PALEISE

Dit is onregverdig om die „paleise“ op die plein suiwer vanuit 'n estetiese oogpunt te beoordeel. Hulle is gebou in voortsetting van 'n tweevoudige uitgediende tradisie: die van die Italiaanse Renaissance en van die herlewingsstyl van die Nieu-klassisisme wat in die negentiende eeu in Europa meer eienaardighede opgelewer het as geboue van estetiese waarde.

Langs mekaar, aan die westekant van die plein, staan die ou Nasionale Munt- en Bankgebou van die ZAR, waarvan Kruger die hoeksteen op 6 Julie 1892 gelê het.

Die gebou het in 'n groot behoefte voorsien, want met die opbloeie van die goudmynbedryf op die Witwatersrand het dit noodsaaklik geword om goudmunt plaaslik in plaas van oorsee, te slaan.

AMSTERDAM

Die Nasionale Bank is in 1925 met Barclaysbank ge-amalgameer, waarna die huidige perseel aan die oostekant van die plein betrek is. Daarna is die gebou as pakketkantoor van die poskantoor gebruik.

Die Nederlandse Bank het in 1888 in Suid-Afrika begin handel dryf, met sy hoofkantoor in Amsterdam. Die eerste Nederlandse Bankgebou het op die hoek van Kerk- en Andriesstraat gestaan.

Vir die oprigting van 'n meer toereikende gebou is 'n perseel aan die teenoorgestelde kant van die Nasionale Bank en Munt-gebou aan die westekant van die Plein aangeskaf — toentertyd die waardevolste in die middestad.

Die nuwe gebou is op 2 Desember 1897 in gebruik geneem en tot 1953 was hierdie gebou die hoofkantoor van die Nederlandse Bank in Suid-Afrika. Tans huisves dit die Noord-Transvaalse tak van die Suid-Afrikaanse Kunstvereniging.

Die argitek van hierdie bankgebou was De Zwaan, bygestaan deur Soff, en ons is dankbaar daarvoor dat hulle iets egs uit die stamland ingevoer en van Wierda se neo-klassisistiese ampsvertoon afgewyk het.

Die ou poskantoorgeboutjie het nie op die plein nie, maar agter die Raadsaalgebou gestaan in die gedaante van 'n klein strooidakstruktuurkje, terwyl die poskoetskantoor voorheen in Kerkstraat-wes gehuisves was.

Die nuwe poskantoorgebou is in 1910 op die hoek van die plein en Kerkstraat-wes opgerig.

Nou, na sestig jaar van bevolkingsaanwas, het hierdie gebou wat in skaal met die Republikeinse geboue op die plein harmoniseer, ontoereikend geword sodat dit met sloping bedreig word.

Dit sal op sigself nie 'n verlies meebring nie, maar die gevaar bestaan dat daar in sy plek en in die plek van die ou Bank- en Munt-gebou toringblokke sal verrys wat die ganse plein in skaal sal oordonder.

Anton van Wouw was die beeldhouer-medewerker van die ou Standardbankgebou aan die suidekant van die plein. Hierdie gebou het wel argitektoniese meriete gehad, maar het in sloperhande verval.

Die huidige Standardbankgebou aan die suidekant van die plein, op die hoek oorkant die Raadsaalgebou, is van weinig argitektoniese betekenis.

Behalwe dat die gebou nie net aan die sfeer en skaal van die ou geboue afbreuk doen nie en dus saam met die bank- en ander versekeringsgeboue aan die oostekant van die plein is wat 'n styllose opset betref, is hy 'n mindere ewel in die totaalbeeld van Kerkplein as wat moderne wolkekrabbers sal wees.

'LAST STAND' ON CITY SQUARE

RAND DAILY MAIL, 22.7.1975

THE petition-signing campaign on Church Square, Pretoria, on Saturday would be a last-ditch stand to save the historic western facade of the square from demolition, the former director of the Simon van der Stel Foundation, Dr. Willem Punt, said in Pretoria yesterday.

The petition, organised by a citizens' committee, is expected to be signed by more than a thousand protesters. It is to be submitted to the Prime Minister, Mr. Vorster.

The head of the committee, Mr. Piet Muller, said yesterday members of the committee were prepared to stand in front of the bulldozers if the petition failed.

Dr. Punt said the Prime Minister was the last hope of preserving the old Netherlands Bank building, the Cafe Riché building and the old Mint building, which dated back to the days of Paul Kruger.

The province had decided that the buildings were to be knocked down and unless there was an 11th hour intervention by Mr. Vorster, a part of Pretoria's colourful history would disappear.

Dr. Punt said it would be cultural vandalism to ignore the historic importance of the western facade of the square.

There was just no reasonable argument for razing the buildings. Church Square had a character all of its own. It was the heart of the country's administrative capital.

The Mayor of Pretoria, Mr. Klasie Coetsee, said it would be a cultural sin to destroy the western facade of the square.

The buildings were part of Pretoria's heritage. Their preservation should never have become an issue, he said.

PROF. CHRIS (BARNARD) WIL PLEIT VIR PLEIN

deur DRIES VAN HEERDEN, Oggendblad, 22.7.1975

DIE Burger-komitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein bied Saterdag tussen tienuur en eenuur 'n forum aan enige inwoner van Pretoria wat 'n mening te lug het oor die toekoms van die historiese ou geboue van die wes-fasade.

Al reël wat die sprekers moet nakom, is dat hulle nie langer as vyf minute mag praat nie en dat hulle geen persoonlike aanvalle op enige iemand mag maak nie.

Verskeie bekende persone het reeds laat blyk dat hulle beslis sal optree. Volgens die organiseerder mnr. Piet Muller, bly die name nog geheim.

Een „groot naam“ wat wel sy stem vir die behoud van Kerkplein sal uitbring is dr. Chris Barnard. As dr. Barnard nie self kan opdaag nie, sal sy boodskap deur sy dogter Deidre voorgelees word.

Mnr. Muller, 'n uitgewer van Pretoria, was een van die mense wat die Burger-komitee begin het. Hulle wou doelbewus nie deur bestaande kultuur-historiese organisasies werk nie omdat hulle pleidooie in die verlede op dowe ore geval het.

Saterdag se demonstrasie sal die hoogtepunt van dié komitee se pogings wees om Kerkplein te bewaar. Versoekskrifte kan by die Plein deur Pretorianers onderteken word.

„Ek het die volste vertroue in die owerheid dat hulle die wil van die inwoners van Pretoria in gedagte sal hou as hulle 'n finale besluit oor die Plein neem,“ het mnr. Muller gesê.

ARGUMENTE

Volgens mnr. Muller het die Administrateur van Transvaal, mnr. Sybrand van Niekerk, reeds drie argumente opgehaal waarom die westelike fasade gesloop moet word.

„Die argument dat die geboue van weinig historiese waarde is, het ons weerlê. Pretoriase argitekte het eweneens bewys dat die geboue argitektoniese meriete het.“

Een van die Burger-komitee se doelstellings is ook om die restourasie van dié geboue te onderneem. „Struktureel gesien is daar geen fout met dié geboue nie. Dit is onsin dat dit 'n veiligheidsrisiko is. In Europa staan geboue wat honderde jare ouer is nog steeds stewig,“ het mnr. Muller gesê.

Mnr. Muller meen staatsdienskantore gaan die Plein „doodmaak”. Volgens hom moet die Plein 'n toeriste-aantrekkingskrag word met kafees museums en hotelle en verfraai word met inheemse bome, plaveisel en grasperke.

„Groot geboue soos wat vir die Plein beplan word, sal die historiese geboue se skoonheid net verhoog as dit reg agter die wes-fasade opgerig word. As dié fasade gesloop word, sal die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie soos twee weeskinders alleen agterbly,” het mnr. Muller gesê.

Die plan met die versoekskrifte is om dit deur 'n vroue-afvaardiging by die kantoor van die Eerste Minister af te gee.

Mnr. Muller het gesê dat hy oortuig is dat die Regering nie weet wat die gewone mense oor die saak dink nie. „Daar is nog altyd net deur organisasies gewerk en die stem van die volk is nog die gehoor nie.

„As die mense Saterdag nie opdaag nie, sal Kerkplein val,” het mnr. Muller gesê.

SATERDAGOGGEND (26.7.1975)

OGGENDBLAD, 22.7.1975

SATERDAGOGGEND sal 'n finale poging aangewend word om die wes-fasade van Kerkplein ongeskonde te bewaar. Van vandag af tot Saterdag sal ons ons lesers inlig oor die geskiedkundige verlede en argitektoniese meriete van die agttal geboue wat in die slag kan bly. Vandag is die Nederlandsche Bank aan die beurt.

GEBOUTJIE SIMBOOL VAN OU TRANSVAAL

OGGENDBLAD, 22.7.1975

DIT sal ironies wees as die eerste gebou wat op Kerkplein gesloop gaan word, die ou Nederlandsche Bankgebou is.

Dit was die argitek van dié skilderagtige rooibaksteen-gebou met die trappgewels, Willem de Zwaan, wat regstreeks verantwoordelik was vir die uitleg van Kerkplein soos ons hom vandag ken.

Dit was De Zwaan wat saam met die destydse redakteur van De Volkstem, dr. F. V. Engelenburg, voorgestel het dat die plein herbeplan word

Die voorgestelde planne van die firma Poole en Barbour is in 1910 aanvaar. Kontrakteur M. G. van R. Mostert het teen 36 000 pond die nodige uitgrawings, opvullings en verbeterings aangebring.

ONTWERPER

De Zwaan is ook op 'n ander manier aan die plein gekoppel. Hy was naamlik die ontwerper van die oorspronklike voetstuk van die Krugerstandbeeld.

Die Nederlandsche Bank-gebou is eens beskryf as „een van die juwele van die wes-fasade”. Ook ander geboue in Pretoria is deur dié begaafde argitek ontwerp: Die Landbankgebou op die hoek van Paul Kruger- en Pretoriusstraat, die Trident Bougenootskap-gebou, die Gundelfinger-gebou en 'n private woning op die hoek van Walker- en Cilliersstraat.

Die Nederlandsche Bank-gebou is in die jare 1896-1897 opgerig. Dit was die hoofkwartier van die Nederlandsche Bank en Crediet Vereeniging voor Zuid-Afrika wat dit snaaks genoeg beset het saam met 'n kantoor van 'n dinamietfabriek: Zuid-Afrikaansche Fabrieken voor Ontploffbare Stoffen,

GESKIEDENIS

Die geskiedenis van die destydse Z.A.R. en die Kruger-tydperk in die Transvaalse geskiedenis is onlosmaaklik verbind aan dié gebou.

Dit is die simbool van die samewerking op ekonomiese gebied wat daar tussen die Z.A.R. en Nederland bestaan het.

Die totstandkoming van die Nederlandsche Bank was die kulminasie van pro-Suid-Afrikaanse pogings in Nederland om 'n eie bank in Suid-Afrika tot stand te bring ná die verliese wat gely is in die Eerste Vryheidsoorlog.

Dit is die simbool van die belangstelling in die Boere wat in Nederland geheers het en van die Nederlandse aandeel in die ekonomiese lewe van Transvaal, wat ook onder andere uitgeloop het op die Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij.

De Zwaan, die man wat persoonlik aanbeveel het dat die jong beeldhouer, Anton van Wouw, gevra moet word om die Krugerstandbeeld te maak, is in September 1948 op 82-jarige leeftyd in Pretoria dood.

Hy was 50 jaar lank 'n argitek in Pretoria.

VROU SOU GEVEG HET

OGGENDBLAD, 22.7.1975

MEV. HILMA DE ZWAAN, die vrou van die argitek van die Nederlandsche Bank-gebou, Willem de Zwaan, was een van die eerste vegters vir die regte van die vrou in die Transvaalse hoofstad.

As sy vandag nog geleef het sou hierdie vurige vrou heelwaarskynlik in die voorste linie geveg het om die behoud van die stad se kulturele erfenis. Was dit dan nie sy wat die voorste kampvegter was vir die verkryging van vroue-stemreg nie?

Die man wat saam met Willem de Zwaan verantwoordelik was vir die huidige voorkoms van Kerkplein, dr. Frans Engelenburg, was ook die ontwerper van die Pretoriase stadswapen.

Dit was dr. Engelenburg wat as die redakteur van De Volkstem ook besluit het dat die leuse van die stad moet wees: Praestantia praevaleat Praetoria — Laat Pretoria uitblink in voortrefflikheid.

'n Mens kan maar net raai wat dr. Engelenburg vandag sou sê as hy moes verneem dat die gebou wat sy boesemvriend ontwerp het op die punt staan om vernietig te word.

KERKPLEIN IS 'N UNIEKE PLEK IN S.A.

deur BEWAARDER, Pretoria, Oggendblad (U skryf), 22.7.1975

AS die bevolking van Pretoria nie sê nie, sal die standbeeld van Paul Kruger op Kerkplein dit uitroep oor die daad van vernietiging wat die stadsvaders nou met die seën van die Provinsiale Administrasie wil pleeg om 'n gedeelte van Kerkplein te sloop.

Dat die owerhede toegelaat is om hulle planne vir die vernietigingswerk so ver deur te voer, gaan my verstand te bowe.

As 'n Kapenaar — wat miskien beter in staat is om 'n nie-emosionele en nie-sentimentele waardering van die historiese plein te maak — kan ek net sê dat dit vir my die mees beleë vierkant grond in Suid-Afrika is.

Nêrens in die land is daar 'n plein wat nog so ongeskonde van alle kante omring is deur ou geboue nie — en waarvan almal boonop argitektonies pragtig is en 'n geheel vorm.

Ek het onlangs 'n uitstalling van ou — en helaas, gewese — geboue in Kaapstad gesien en gesidder by die aanskoue van die pragtige geboue wat net die afgelope half-eeu gesloop is in die naam van vooruitgang.

Hierdie geboue is vandag onherroepelik vir die nageslag verlore.

Dieselfde verskynsel is in Bloemfontein nog opvallender — 'n paar pragtige ou geboue, verswelg tussen moderne vierkantige torings — 'n potpourie-indruk wat die atmosfeer van die oue geheel laat verlore raak in glas en beton.

Pretoria is in die unieke situasie dat hy minstens nog een kolletjie het waar die oue in 'n afgeslote ruimte behoue gebly het — en saam daarmee die hele atmosfeer van beleëheid.

Nou kom diegene sowaar van bo af en wil die een kant daarvan vernietig. Kan hulle nie insien dat die hele atmosfeer van die plein daardeur vernietig sal word nie?

As hulle met dié bouse en sinnelose vernietigingsplan wil voortgaan, sal die nageslag met verlange kyk na foto's van die ou Plein — en soos daardie klein seuntjie in die gediggie staan en wonder en wonder en wonder — waarom?

SKOOLHOOFDE DOEN MIN VIR PLEIN

BEELD, 22.7.1975

'n TRAE gees heers onder die meeste Pretoriase skoolhoofde oor die Burgerkomitee vir die Bewaring en die Restourasie van Kerkplein se poging om die sloping van die ou geboue aan die Westekant te probeer keer.

In 'n finale poging om die Westelike Fasade van Kerkplein vir die nageslag te bewaar, sal die Burgerkomitee Saterdag pleitskrifte ter steuning van die saak beskikbaar stel. Almal, oud en jonk, sal dan van 10 vm. tot 1 nm. geleentheid kry om dit te onderteken.

Tot dusver was daar nog weinig reaksie van die kant van skoolhoofde om leerlinge te betrek. Uit navrae wat by laer- en hoërskole in Pretoria gedoen is, blyk dit dat die meeste skoolhoofde van die saak weet. Op georganiseerde vlak word daar egter niks aangepak nie.

Dit lê nie in die veld van die kinders nie, het meer as een hoof gesê. Die reaksie moet kom van die volwassenes. Dit is die ouers se taak, meer as die kinders s'n om dit te onderteken.

OMSENDBRIEWE

'n Hoof van een van die hoërskole sê hy het niks op georganiseerde grondslag gedoen nie en sal ook niks daaromtrent doen nie. Hy sê die saak „is klaar oor die muur“ en wat sal dit help om iets daaraan te doen.

Ander skoolhoofde sê hulle is bewus van die poging, maar hulle is nog nie deur die Burgerkomitee genader om die skoolkinders by die saak te betrek nie.

Daar is enkele skoolhoofde wat afkondigings oor die Burgerkomitee se poging maak en sommige skole stuur omsendbriewe aan ouers. Die skoolhoofde bring ook die saak onder die aandag van hul personeellede.

BETROKKE

Een van Pretoria se bekendste skole is 'n geaffilieerde liggaam van die Afrikaanse Kultuurraad van Pretoria en in hierdie hoedanigheid voel die skool hom daarby betrokke. Die personeel word ook sterk aangemoedig om die saak te steun. Die kinders is egter in die middel van hul eksamen en kan hulle nie pertinent daarby laat betrek nie.

Die leerlinge van die Pretoria Boys' High School is bewus van die aangeleentheid, want die skoolhoof opper dit gereeld. Hy moedig ook sy leerlinge aan om deur die Stigting Simon van der Stel die sloping van Kerkplein teen te staan. Hy wil ook nog vra of die pleitskrif nie by die skool deur die leerlinge onderteken kan word nie.

Ook mej. H. A. Holtzhausen van die Afrikaanse Hoër Meisieskool was een van die weinige hoofde wat gesê het dat van hierdie skool se kant die pleitskrif onderteken gaan word. Die skool voel baie sterk vir die behoud van die ou geboue aan die westekant. Die meisies in die koshuis sal ook die oggend die geleentheid kry om die pleitskrif te gaan onderteken.

KERKPLEIN

REDAKSIONEEL, Beeld, 22.7.1975

BAIE praktiese redes kan aangevoer word waarom die Wesfasade van Kerkplein in Pretoria gesloop moet word. Maar hier, glo ons, is 'n geval waar die praktiese oorweginge liefers op die agtergrond geskuif moet word.

Die Wesfasade is mooi. Dit is een van die té min stukkie van die Transvaalse geskiedenis, van die Suid-Afrikaanse geskiedenis, wat nog in die midde van 'n groot stad lewe. Dit is 'n stuk van onself wat daar staan, en wat deur die moderne behoeftes bedreig word.

Is dit inderdaad noodsaaklik dat hierdie reeksie historiese geboue nou platgeslaan moet word om plek te skep vir modernistiese stapels? Aan ruimte het ons tog waarlik geen gebrek in Suid-Afrika nie, veral nie in Pretoria nie.

Ons wil 'n dringende beroep doen op die owerhede om die besluit wat reeds geneem is, weer rustig te weeg — en te verander.

Vir die groot nuwe geboue kan elders plek gevind word om die Wesfasade te laat voortleef, sodat Pretoria in sy hart nog 'n herkenbare kern behou van sy eie individualiteit.

10 000 PAMFLETTE OM BEHOUD VAN PLEIN VERSPREI

deur JEANNE GOOSEN, Hoofstad, 22.7.1975

MEER as 10 000 pamflette word nog vanmiddag per hand en per pos in Pretoria versprei waarin gevra word dat Pretorianers Saterdag hul stemme moet uitbring teen die beplande sloping van die ou geboue aan die westelike fasade van Kerkplein.

Politici, stadsraadslede en leiers op verskillende gebiede tree nou tot die stryd toe teen die sloping van die geboue. Na verneem word, sal reaksie uit sakegeledere later volg, maar dit sal betyds wees om die betrokke mense te oortuig dat hul besluit om te sloop, verkeerd is.

● 'n Stadsraadslid, mnr. J. H. Potgieter, in wie se wyk Kerkplein val, het 'n beroep op inwoners van dié gebied gedoen dat hulle hul stemme moet uitbring ten gunste van die behoud van Kerkplein in sy geheel.

● Telegramme en briewe vanoor die hele land stroom in by die kantoor van mnr. Piet Muller, bekende kultuurman en voorsitter van die Burgerkomitee.

● Honderde Johannesburgers en selfs mense van Tzaneen het reeds laat weet dat hulle Saterdag se „stemming” spesiaal bywoon.

Uit betroubare bronne word verneem dat mev. Verwoerd baie ontsteld is oor sekere uitlatings wat mnr. Sybrand van Niekerk, die Administrateur gemaak het. Hy sou glo onder meer gesê het dat die gewese eerste minister, dr. Verwoerd, ten gunste was van die slooping van sekere geboue rondom Kerkplein.

'n Gedeelte van mev. Verwoerd se brief lui: „Hy het nooit van slooping gepraat nie en het altyd van die mooi argitektuur gepraat. Vir hom was dit 'n skakel tussen ons en ons stamland . . .”

In sy beroep op inwoners van sy wyk (wyk 5), sê mnr. Potgieter onder meer: „Ek is ten gunste van die behoud van die ou geboue om Kerkplein en die behoud daarvan sal bydra om die geskiedenis van Pretoria te behou.”

Een van die talle telegramme wat mnr. Muller vanoggend ontvang het, kom van mnr. Leon Rousseau, skrywer van 'n boek oor die lewe van Eugene Marais en waarvoor hy die CNA-prys gekry het. Hy skryf: „As iemand wat die ou Kerkplein in die loop van my navorsing leer ken het, steun ek die aksie van sy behoud heelhartig . . .”

'n Poskaart van 'n bejaarde inwoner van Pretoria, mnr. J. Bruys wat ook die aksie steun, sê dat hy 'n paar jaar gelede getuie was van die slooping van Paul Kruger se staatsgimnasium — „vir 'n telefoonsentrale. Ek sal bly wees as so 'n herhaling voorkom kan word . . .”

KERKPLEIN

REDAKSIONEEL, Hoofstad, 22.7.1975

SELDE tevore nog was daar onder Pretorianers só 'n gevoel van eensgesindheid en samehorigheid oor één saak — naamlik die behoud van Kerkplein in sy geheel.

Saterdag word die laaste pogings aangewend om dié historiese erfenis te red. Duisende mense word op Kerkplein verwag om hul stemme van protes aan te teken in 'n boek wat deur 'n afvaardiging na die Eerste Minister, mnr. Vorster, geneem sal word.

Mnr. Vorster is die man by wie die finale beslissing lê. Dis hy wat sal moet besluit of 'n stuk geskiedenis uitgewis moet word, al dan nie.

Van die land se voorste kultuurleiers het reeds die slopingsbesluit as 'n „misdad teenoor die nageslag” bestempel en 'n groot deel van die bevolking staan bankvas agter die leiers. Na hulle sal daar ook geluister moet word.

Hoofstad wil vandag 'n beroep doen op die Regering dat daar versigtiger te werk gegaan moet word wanneer dit kom by die vernietiging van kulturele erfenis.

Die stemme van protes wat tans gehoor word, is tot 'n groot mate 'n verblydende teken want dit getuig van 'n volk wat nog 'n gevoel het vir sy geskiedenis.

Die amptelike datum van sloping is eers vroeg in 1978 en daar is dus nog tyd en hoop vir die vegters vir behoud. Ons wil ook graag ons lesers die geleentheid gee om deur middel van Hoofstad hul stem in briefvorm uit te bring — of u die slopingsbesluit steun en of u gekant is teen die sloping.

KAAP WIL PLEIN HELP RED

OGGENDBLAD, 23.7.1975

DIE stryd om die behoud van Kerkplein kring nou selfs uit tot in die Kaap. Swellendam se mense is vuur en vlam in hulle steun aan die jongste veldtog.

Die Transvaalse administrateur sê egter hy weet nie wat die waarde van Saterdag se byeenkoms op Kerkplein sal wees nie — as daar nie nuwe argumente kom nie, kan dit beteken dat die goeie trou van die Regering in twyfel getrek word.

Op Swellendam ruk die mense soos een man op nadat die bekende skryfster M.E.R. — mej. M. E. Rothman, wat byna 101 jaar oud is — die aanvoorwerk gedoen het en 'n pleitskrif vir die behoud van Kerkplein se westelike fasade opgestel het.

Sy het ook 'n brief aan die Eerste Minister, mnr. Vorster, en aan Administrateur Sybrand van Niekerk gerig met die volgende bewoording: „Die nageslag sal u eer as u die wesfasade van Kerkplein nog ter elfder ure red. Vir ons as Swellendammers is pres. Kruger se Kerkplein ook kosbaar.”

Twee ander organiseerders van die veldtog het ook 'n beroep gedoen op ander Bolandse dorpe, onder meer Worcester, om handtekeninge in te samel.

Dié organiseerders, mnr. Adriaan Mocke en mev. Susan van Eeden, dogter van dr. S. H. Pellissier, beoog om 'n paar duisend handtekeninge te kry.

Mnr. Mocke het aan Oggendblad gesê hy kom self met die pleitskrif Pretoria toe en hy sal Saterdag op Kerkplein wees.

AKKERBOME

Mev. Van Eeden het gesê die Swellendammers reageer wonderlik, veral nou nadat hulle hoofstraat met akkerbome en al gesloop is.

„Die vernietiging vind nou dwarsdeur die land plaas en dit het tyd geword dat dorpe en stede in die hele land saamstaan en eenvoudig weier dat dié vandalisme voortduur,” het sy gesê.

Mnr. Mocke het gesê: „Ons gaan nie langer toelaat dat ons kulturele erfenisse weggeskraap word nie. As Kerkplein gesloop gaan word, sal ons almal hier van Swellendam na Pretoria kom en ons voor die stootskrapers werp.”

● 'n Portugees wat pas genaturaliseer het, het mnr. Piet Muller, die voorsitter van die burgerkomitee vir die behoud van Kerkplein, gister alle steun toegesê en beloof om Saterdag 35 van sy Portugeese vriende saam te bring om hulle stemme van protes te laat hoor.

Opm. Dieselfde berig onder die opskrif **Kapenaars wil ook help behou** in **Die Transvaler**, 23.7.1975.

DIS TE LAAT VIR KLA, SÊ VAN NIEKERK

OGGENDBLAD, 23.7.1975

AS daar Saterdag by die vergadering op Kerkplein nie nuwe argumente aangevoer word nie, weet hy nie wat die waarde van die byeenkoms sal wees nie, tensy hulle die goeie trou van die Regering in twyfel wil trek.

Só het die administrateur, mnr. Sybrand van Niekerk, gisteraand gesê

Mnr. Van Niekerk sê hy is nie na die vergadering uitgenooi nie, en sal gevolglik nie daar wees nie.

Hy sê dinge soos die restourasie van die slagvelde, van Tulbagh en van Boekenhoutfontein en die ontwikkeling van die Louis Trichardt-gedenktuin in Lourenco Marques sou nie plaasgevind het nie as die Regering en die Provinsiale Administrasie nie 'n besondere begrip gehad het vir die waarde van restourasie en die behoud van dinge wat geskiedkundig en kultuurhistories die moeite werd is nie.

„Om nou te wil voorgee dat die Regering nie begrip het vir sulke aanleenthede nie, is werklik om 'n mens se goeie trou in twyfel te trek.”

Mnr. Van Niekerk sê daar is twee keer oor Kerkplein besluit. In 1965 en nou weer deur die huidige Kabinet. In albei gevalle is besluit om dié geboue te sloop.

Volgens die huidige plan sal daar nie toringgeboue opgerig word nie, maar geboue wat harmoniseer met die ander geboue om die Plein.

Elke mens wat 'n mening wou uitspreek oor hierdie saak het volop geleentheid gehad. Die Kerkpleinkomitee het alle verstoë aangehoor en uiteindelik aanbevelings gedoen wat deur die Regering aanvaar is. Daar was ook persoonlike verstoë tot die Eerste Minister.

„Om nou te vra dat daar weer 'n beslissing gegee word en dat die Eerste Minister nog 'n slag na dieselfde storie moet luister asof nuwe feite aan die lig gekom het, is om net die Eerste Minister in die verleentheid te bring.”

Mnr. Van Niekerk sê al sou besluit word om die Ou Nederlandsche Bank-gebou die Law Chambers, en die Cafe Riché te behou, sal die geboue almal gesloop en weer opgerig moet word, omdat die grond eers uitgehol sal moet word vir die parkeerkelder onder die provinsiale geboue-kompleks.

PLEIN 'N DEEL VAN EUROPA SÊ KENNER

deur DRIES VAN HEERDEN, Oggendblad, 23.7.1975

AS die westelike fasade van Kerkplein die dag deur stootskrapers onder die stol geploeg word, sal dit vir dr. Herman Rex 'n persoonlike verlies wees:

As daar iemand is wat die geskiedenis van oud-Pretoria op die punte van sy vingers ken en 'n besondere liefde koester vir sy historiese erfenis is dit dié argivaris van die Nederduitsch Hervormde Kerk.

Dr. Rex het pas sy doktorsgraad in kultuurgeskiedenis verwerf oor Sytze Wierda, die argitek van die Ou Raadsaal op Kerkplein. In die loop van sy navorsing het hy noodwendig ook waardevolle inligting oor die westelike deel van die Plein versamel.

'n Mens sit skaars vyf minute by hom in sy kantoor — omring deur historiese relikwieë uit die Voortrekker-tydperk — en jy is verstom oor

dié man se byna ensiklopediese kennis van Pretoria teen die einde van die vorige eeu.

„Dit sal werklik jammer wees as dié historiese geboue verlore moet gaan,” sê dr. Rex op sy rustige manier.

„Dit is ’n deel van Europa in Suid-Afrika. Die argitekte van al die geboue was Nederlanders of Engelse wat die gees van die Europese kultuurlewe hier kom oorplant het.”

Hy is veral ontstoke omdat neerhalend na die geboue se argitektuur verwys word.

NEERHALEND

„Dit is verteenwoordigend van geboue regoor die wêreld. Dit was die tydperk van die eklektisisme in die argitektuur — toe argitekte hulle inspirasie gevind het in die boustyle van die Renaissance.

„As daar neerhalend hierna verwys word, moet op dieselfde manier verwys word na die argitektuur van daardie tyd in die algemeen,” sê dr. Rex.

Die grootste jammerte sal wees dat die eenheid van die Plein verbreek word. „Die argitekte van die geboue het hulle geboue doelbewus so ontwerp om dit met die ander geboue te laat saamsmelt,” is sy deskundige mening.

Ure lank kan dié argivaris ’n mens besig hou met feite oor elkeen van die geboue wat nou deur sloping bedreig word.

MEESTER LAAT SY STEMPEL OP DIÉ GEBOU

OGGENDBLAD, 23.7.1975

IN die argitektuur van die Poskantoorgebou kan baie duidelik die hand gesien word van die groot meester sir Herbert Baker — die argitek van die Uniegebou.

Een van sir Herbert se bekwaamste leerlinge, William Hawke, het dié gebou in 1909 ontwerp.

Nog ’n voorbeeld van Hawke se ontwerpe is die Johannesburgse stadsaal. Soos by die Poskantoorgebou kan ook hierin Hawke se voorliefde gesien word vir die burgerlike boukuns wat die Victoriaanse tyd gekenmerk het.

Die hoeksteen van die Poskantoorgebou is vroeg in 1910 gelê deur die destydse goewerneur-generaal lord Selborne. William Nottingham, ’n lid van een van die bekendste bou-families, was vir die oprigting verantwoordelik.

Voorstanders van die sloping van Kerkplein se westelike fasade is van mening dat die Poskantoorgebou die minste historiese en argitektoniese waarde het.

Tog het Hawke met dié ontwerp destyds ’n wedstryd gewen wat deur die Transvaalse regering uitgeskryf is.

Die gebou het ’n granietbasis en is verder versier met kunstige klipwerk. Binne is ook klip en by die hoofingang swart en wit marmerblokke in ’n patroonvorm op die vloer.

Ongelukkig het die gebou ietwat van sy fleur verloor weens veranderings wat deur die Poskantoor aangebring is. Tog was dit vroeër eer van die spoggeboue in Pretoria soos blyk uit destydse poskaarte en brosjures.

Die terrein van die Poskantoor is van besondere historiese betekenis. Aanvanklik het die hoekerf aan J. F. Schutte behoort, later aan ’n Portugese winkelier, H. Austen, en nog later aan die Natalse firma, Evans en Churchill wat ’n tak van hulle saak hier geopen het.

S.A. SE VERLEDE WORD GESKEND

deur GEORGE STEYN, Silverton, Oggendblad (U skryf), 23.7.1975

WAAROM is dit so dat die mense altyd alles wil afbreek die oomblik as hulle niks het om met hulle hande aan te vang nie.

Kerkplein lewe nou weer onder die donker skaduwee van 'n aantal mense wie se hande jeuk om af te breek dit wat 'n eeu gelede met moeite opgebou is.

Wat die seerste tref, is dat die voorpraters van dié platslaners juis die mense is wat die volk verwag daarteen gekant moet wees.

Daar bestaan 'n wet teen vandaliste en mens kan maar net wonder onder watter wet hierdie „beskaafde vandaliste” aangekla kan word.

Saterdag moet die inwoners van Pretoria na die Plein opruk om in geen onsekere taal aan die owerhede te vertel wat ons dink oor die skending van ons volksverlede.

'n Mens kan maar net hoop dat die Regering mans genoeg sal wees om hulle foute te erken.

Inwoners van Pretoria, onthou: 'n Volk wat sy verlede vergeet, het geen reg op 'n toekoms nie.

Administrateur oor Kerkplein:

BYEENKOMS NUTTELOOS TENSY . . .

DIE TRANSVALER, 23.7.1975

AS daar Saterdag by die vergadering op Kerkplein nie nuwe argumente aangevoer gaan word nie, weet hy nie wat die waarde van die byeenkoms sal wees nie — tensy hulle die goeie trou van die Regering in twyfel wil trek.

Só het die Administrateur, mnr. Sybrand van Niekerk gisteraand gesê. Die Transvaler het met hom gepraat oor die saamtrek op Kerkplein om teen die sloping van die geboue aan die westelike kant van Kerkplein beswaar te maak.

Mnr. Van Niekerk sê hy is nie na die vergadering uitgenooi nie en sal gevolglik nie daar wees nie.

Hy sê sulke dinge soos die restourasie van die slagvelde, van Tulbagh en van Boekenhoutfontein en die ontwikkeling van die Louis Trichardt-gedenktuin in Lourenco Marques sou nie plaasgevind het nie as die Regering en die Provinsiale Administrasie nie 'n besondere begrip gehad het vir die waarde van restourasie en die behoud van dinge wat geskiedkundig en kultuurhistories die moeite werd is nie.

BEGRIP

„Om nou te wil voorgee dat die Regering nie begrip het vir sulke aangelenthede nie, is werklik om 'n mens se goeie trou in twyfel te trek.”

Hy sê daar is twee keer oor Kerkplein besluit — in 1965 en nou weer deur die huidige Kabinet. In albei gevalle is besluit om die betrokke geboue te sloop.

Volgens die huidige plan sal daar nie toringgeboue opgerig word nie maar geboue wat harmoniseer met die ander geboue om Kerkplein.

Elke mens wat 'n mening wou uitspreek oor dié saak, het volop geleentheid gehad. Die Kerkplein-komitee het alle vertoë aangehoor en uiteindelik aanbevelings gedoen wat deur die Regering aanvaar is. Daar was ook persoonlike vertoë tot die Eerste Minister.

„Om nou te vra dat daar weer 'n beslissing gegee word en dat die Eerste Minister nog 'n slag na dieselfde storie moet luister asof nuwe feite aan die lig gekom het, is om net die Eerste Minister in die verleentheid te bring.”

UITGEHOL

Mnr. Van Niekerk sê al sou besluit word om die ou Nederlandse Bankgebou, die Law Chambers, en die Cafe Riché te behou, sal die geboue almal gesloop en weer opgerig moet word omdat die grond eers uitgehol sal moet word vir die parkeerkeider onder die Provinsiale geboue.

Wat die ou Nederlandse Bankgebou betref met sy sandsteen wat deel van die struktuur is, sal die gebou om veiligheidredes in elk geval gesloop en weer opgerig moet word. Al word die grond onder die gebou nie uitgehol nie.

Mnr. Van Niekerk sê daar is persoonlike aanvalle op hom gedoen. Hy beweer nie dat hy 'n kenner van die kuns of argitektuur is nie. As hy oor dié saak praat, praat hy ook nie persoonlik nie, maar op grond van wat hy glo, konsensus is onder vakkundiges in die kringe wat daarby betrokke is.

VERSKIL

Hy het die saak breedvoerig bespreek met baie argitekte en ander mense. Daar is ernstige meningsverskil oor verskillende aspekte van die saak, oor die vraag of die fasade van die ou Nederlandse-bankgebou werklik goeie argitektuur is of nie.

Min is bereid om te sê dat die Law Chambers goeie argitektuur het, terwyl hy nog niemand teëgekomp het wat aanvoer dat die Cafe Riché besondere argitektoniese waarde het nie.

M.E.R. rig brief aan Premier:

STRYD OM KERKPLEIN KRING VERDER UIT

BEELD, 23.7.1975

DIE stryd om die behoud van Kerkplein het uitgekring tot ver buite Transvaal. 'n Nuwe dimensie is aan die stryd verleen met die toetrede van Swellendam en ander Kaapse dorpe.

'n Versoekskrif met meer as 'n honderd name van Swellendammers sal Saterdag op Kerkplein aan die Burgerkomitee oorhandig word. Reg bo-aan is die naam van die beroemde Suid-Afrikaanse skryfster, M.E.R., wat in Augustus 100 jaar oud is.

Maar mev. M. E. Rothman het haar deel selfs verder gevoer en 'n persoonlike brief aan die Eerste Minister gerig vir die bewaring van dit wat vir haar mooi en goed is.

AANGESPOOR

Mev. Suzanne van Eeden van Swellendam, 'n dogter van dr. S. H. Pellissier, het aan Beeld gesê hul eie verlore stryd om die mooie van die verlede by hulle te bewaar, het hulle aangespoor om in ander dele van die Republiek te help stry vir die bewaring van kultuurgoedere.

Mev. Van Eeden het gesê dat die hele karakter van Swellendam verander is deurdat 'n provinsiale pad aansluiting by 'n nasionale pad moes vind. Die pragtige hoofstraat van die dorp met sy ou eikebome het in die slag gebly, ondanks 'n pleitskrif wat twee jaar gelede tot die Administrateur van Kaapland gerig is.

Die Afrikaanse skryfster M.E.R. (mev. M. E. Rothman), wat kort voor voor afsterwe vanuit Swellendam by die Administrateur van Transvaal gepleit het vir die behoud van die wesfasade. Sy het ook die pleitskrif aan die Eerste Minister onderteken. Die Genootskap Oud-Pretoria bring hulde aan die nagedagtenis van 'n Oud-Pretorianer.

Foto: Die Huisgenoot

Nou het Swellendam besluit om 'n versoekskrif tot die Administrateur van Transvaal, mnr. Sybrand van Niekerk, te rig. Hulle beseft dat net Krugerhuis en die plein na die Engelse Oorlog as kultuurefenis oorgebly het.

VERSOEKSKRIF

Daar is Vrydag begin met die versoekskrif. M.E.R. se naam is bo-aan. Teen die naweek behoort daar baie meer as 'n honderd name op te wees.

Daar is ook 'n beroep op sake-ondernemings gedoen. Hulle het onderneem om hul deel by te dra. Telegramme sal in Pretoria op die Burgerkomitee neerreën ter steuning van die redpoging.

Mnr. Adrian Mocke, hoof van die kollege, Olyfkrans, sal die versoekskrif Saterdag op die plein oorhandig.

Daar is ook reeds 'n beroep gedoen op ander dorpe in Kaapland om die stryd te ondersteun. Worcester het reeds onderneem om ook 'n versoekskrif op te stel.

M.E.R. se brief aan die Eerste Minister lui:

„Geagte mnr. Vorster,

Ons weet dat u belangstel in die bewaring van ons ou geboue en wil u verseker dat ons hier op Swellendam ook baie sterk voel oor die beoogde skade aan Kerkplein.

Ons sluit 'n kopie in van die pleitskrif wat aan die Administrateur van Transvaal vir die bewaring van die Wesfasade van kerkplein gerig is. Hoogagting,

Die uwe,

M. E. Rothman.”

BUSSTASIE ONDER PLEIN ONDERSOEK

BEELD, 23.7.1975

DIE uitvoerbaarheidstudies oor die moontlikheid van 'n busstasie onder Pretoria se Kerkplein sal binnekort voor die bestuurskomitee van Pretoria se stadsraad gelê word, het mnr. B. W. B. Ball, direkteur van stadsbeplanning en argitektuur, gister gesê.

Hernieude belangstelling heers nou onder Pretorianers vir hierdie verslag en die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein se petisie vir die behoud van die hele plein.

Die stadsraad het in 1973 konsultante aangestel om 'n ondersoek na die moontlikhede van Kerkplein te onderneem.

Dit sou ongeveer R22 000 kos en die moontlikheid van 'n bus-terminus, 'n parkeergarage en winkels op verskillende ondergrondse vlakke, sou ondersoek word.

Die stadsraad het egter hierdie opdrag herroep en 'n gewysigde opdrag gegee aan mnr. Ball en die stadsingénieur, mnr. J. D. Weilbach.

SKETSE

Die tweede fase was die indien van voorlopige sketse as voortgegaan sou word met die planne. Derdens moes die koste, boumetodes en finansiering ondersoek word.

Mnr. Ball het dit gister baie duidelik gestel dat die verslag (wat die eerste fase is van die ondersoek) net gaan oor die moontlikheid van 'n busstasie onder die plein.

Die ondersoek moes in drie fases gedoen word. Die eerste was dat die pleinoppervlak herontwerp moet word en die moontlikheid van 'n ondergrondse busstasie ondersoek word.

Terwyl die rektor van die Universiteit van Pretoria, prof. E. M. Hamman, hom aan die kant van die Stigting Simon van der Stel skaar vir die behoud van die binne-aangesig van Kerkplein, steun mnr. J. D. V. Terblanche, rektor van die Pretoriase Onderwyskollege, die standpunt van die Administrateur, naamlik dat die ou geboue plek moet maak vir nuwe ontwikkeling.

Prof. Hamman het gister gesê dat hy ten gunste daarvan is dat die binne-aangesig van Kerkplein behoue moet bly. Die kunstenaarsvoorstelling van die plein met sy ou geboue as vooraangesig en die hoë geboue daaragter, lyk vir hom baie aanneemlik, het hy gesê.

Mnr. Terblanche, daarenteen, het gesê hy onderskryf die standpunt van mnr. Sybrand van Niekerk. Die Administrateur se standpunt is dat ontwikkeling moet voortgaan en dat die oue nie in die plek daarvan moet staan nie.

Van sy kant het die rektor van die Pretoriase Onderwyskollege niks op georganiseerde basis gereël dat die studente van die kollege Saterdag deel sal hê aan die aksie van die Burgerkomitee vir die Bewaring en die Restourasie van Kerkplein nie. As die studente egter iets wil reël, sal hy nie in hul pad staan nie, het mnr. Terblanche gesê.

Prof. Hamman het gesê dat sover hy daarvan bewus is, het sy studente ook niks georganiseer of beplan in dié verband nie. Die klasse het eers eergister begin, het hy gesê.

HARE SAL WAAI OOR KERKPLEIN-SLOPING VERSKEIE BEKENDES GAAN VEG

DIE TRANSVALER, 23.7.1975

KERKPLEIN, die hart van Pretoria, gaan Saterdag soos 'n replika van die beroemde Londense bymeakaarkomplek, Hyde Park Corner, lyk as een en almal wat sy sê wil sê oor die voorgestelde sloping van die westelike deel van Kerkplein die geleentheid kry om dit in die openbaar te doen.

Die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein bied Saterdag tussen 10h00 en 13h00 'n forum aan enige inwoner van Pretoria wat 'n mening te lug het oor die toekoms van die geskiedkundige ou geboue wat die wesfasade uitmaak.

Al reël wat die sprekers moet nakom is dat hulle nie langer as vyf minute mag praat nie en dat hulle geen persoonlike aanvalle op enige-mand mag doen nie.

Verskeie bekende persone het reeds laat blyk dat hulle gewis sal optree. Volgens die organiseerder van Saterdag se funksie, mnr. Piet Muller, bly die name nog geheim omdat die persone bang is dat hulle beroepskade gaan ly of die geld wat hulle van die Transvaalse Provinsiale Administrasie ontvang, teruggetrek kan word.

Een „groot naam“ wat wel sy stem ten gunste van die behoud van Kerkplein sal uitbring, is die hart-chirurg, prof. Chris Barnard. As prof. Barnard nie self kan opdaag nie, sal sy boodskap deur sy dogter Deirdre voorgelees word.

DOWE ORE

Mnr. Muller, 'n uitgewer van Pretoria, was een van die persone by wie dié gedagte van die burgerkomitee ontstaan het. Hulle wou doelbewus nie deur die bestaande kultuurhistoriese organisasies werk nie, omdat bevind is dat hul pleidooie op dowe ore val.

Saterdag se demonstrasie sal die hoogtepunt van die komitee se poging wees om Kerkplein ongeskonde te bewaar. Versoekskrifte sal ook by die plein wees wat die Pretorianers kan onderteken.

„Ek het die volste vertroue in die owerheid dat hulle die wil van die inwoners van Pretoria in gedagte sal hou as hulle 'n finale besluit oor die plein neem,” het mnr. Muller gesê.

ARGUMENTE

Volgens hom het die Administrateur, mnr. Sybrand van Niekerk, reeds drie argumente opgehaal oor waarom die westelike fasade gesloop moet word.

„Die argument dat die geboue van weinig historiese waarde is, het ons weerlê. Pretoria se argitektheit het eweneens bewys dat die geboue argitektoniese waarde het. Nou sê hy glo dat die agterkante van die geboue 'n seeroog is,” sê mnr. Muller.

Een van die burgerkomitee se doelstellings is ook om die restourasie van die geboue te onderneem. „Struktureel gesien skort daar niks met die geboue nie. Dit is onsin dat dit 'n veiligheidsrisiko is. In Europa staan geboue wat honderde jare ouer is steeds stewig.”

Mnr. Muller self is van mening dat staatsdienskantore die plein „gaan doodmaak.” Volgens hom is dit broodnodig dat die plein 'n toeriste-aantrekkingskrag word met kafees, museums en hotelle; verder verfraai met inheemse bome, plaveisel en gasperke.

„Groot geboue soos wat vir die plein beplan word, sal die geskiedkundige geboue se skoonheid net verhoog as dit reg agter die Wesfasade opgerig word. As die fasade egter gesloop word, sal die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie soos twee weeskinders alleen agterbly.”

VROUE

Die plan met die versoekskrifte is om dit deur middel van 'n vroueafvaardiging by die kantoor van die Eerste Minister te besorg. Die Premier is die gewone burger se hoogste appèl.

Mnr. Muller sê hy is oortuig dat die Regering nie bewus is van hoe die gewone mens oor die saak voel nie. „Daar is nog altyd net deur organisasies gewerk en die stem van die volk is nog nie gehoor nie.

„As die mense egter Saterdag nie opdaag nie, sal Kerkplein spat,” sê mnr. Muller.

ALMAL PLEIT NOU VIR KERKPLEIN

DIE VADERLAND, 23.7.1975

MNR. SYBRAND VAN NIEKERK, die Transvaalse Administrateur, sê hy gaan nie Saterdag die protessaamtrek op Kerkplein bywoon nie want hy is nie genooi nie.

Dáárop reageer mnr. Piet Muller, een van die organiseerders van die byeenkoms om Kerkplein te probeer red, dat niemand genooi is nie. „Dis 'n spontante byeenkoms,” sê hy. „Mnr. Van Niekerk is welkom. Hy kan ook maar 'n toespraak hou; net nie langer as tien minute praat nie.”

Mnr. Muller het ook gereageer op ander uitlatings van die Administrateur.

Mnr. Van Niekerk sou glo gesê het: „Om nou weer te vra daar moet 'n beslissing gegee word, is net om die Eerste Minister in die verleentheid te bring.”

Mnr. Muller wou weet of mnr. Van Niekerk dan namens die Eerste Minister kan praat.

Hy sê daar was ook nie „volop geleentheid“ vir die publiek om hul mening oor die Kerkplein-planne uit te spreek soos die Administrateur beweer nie.

„Daar was net 'n boek en 'n plan vir die nuwe Kerkplein in die Departement van Openbare Werke se kantoor,“ sê hy. „Ons wag ook nog steeds op die uitslag van etlike verhoë wat oor die saak gerig is.“

● Die Vaderland het sowat twee maande gelede 'n lys geplaas van instansies wat beswaar aangeteken het teen die sloping van die Westelike fasade van die Kerkplein. Daar was toe meer as 15 verskillende liggamme met 'n gesamentlike ledetal van meer as 160 000.

● Instussen het Die Vaderland ook 'n telefoonroep van mev. Hobbie le Roux, eggenote van die gewese Minister van Landbou, mnr. P. K. le Roux, ontvang. Sy sê: „Ons in die Kaap steun die pleidooi vir die behoud van Kerkplein. As ek Saterdag daar kon wees, sou ek my stem uitgebring het.“

SKOONHEID NIE REDE VIR PLEIN SE BEHOUD SÊ DR. WENNIE DU PLESSIS

HOOFSTAD, 23.7.1975

DIE argitektoniese skoonheid al dan nie van die ou geboue om Kerkplein het niks met die behoud van dié geboue te doen nie. As die Administrateur van Transvaal dink dat die argument die derduisende mense wat ten gunste vir die bewaring van die geboue is, sal beïnvloed, dan maak hy 'n groot fout.

Sc sê mnr. Wennie du Plessis, gewese Administrateur van Suidwes-Afrika, oor die voorgenome sloping van die ou geboue aan die westekant van Kerkplein.

WAARDES

„Dit gaan hier om die historiese en kulturele waardes. Daardie geboue, die meeste waarvan vir my, anders as vir die Administrateur mooi is, praat 'n taal wat kom uit die ver verlede.

„Daardie geboue het baie van Pretoria se verlede en geskiedenis meegemaak. As hulle eendag nie meer daar is nie, sal daar 'n gapende wond in Kerkplein geslaan wees.

„Die dag, indien dit kom dat die stootskrapers hul werk moet doen, sal gevoelens veroorsaak wat in hul bitterheid 'n skaduwee sal laat val oor baie mense.

OFFER

„Wat die ou Capitol-teater betref is dit jammerlik dat so 'n gebou wat enig in sy soort in Suid-Afrika is, ook die slagoffer van omstandighede is.

„Alle eer aan die Schlesinger-gesin toe hulle vir die bewaring van die fasade van die ou Operahuis in die bres getree het. Die Schlesinger-argitektheit het 'n reuse-gebou agter die fasade van die Operahuis gebou. Waarom kan die Regeringsargitektheit nie dieselfde op Kerkplein doen nie?“ het mnr. Du Plessis gevra.

KERKPLEIN MISBRUIK AS SWART SOKKERVELD

HOOFSTAD, 23.7.1975

SOKKERSPELERY deur Bantoes op Kerkplein ruk nou handuit en Pretoria se stadsraad voel nie gelukkig oor die toedrag van sake nie.

'n Senior woordvoerder van Pretoria se Stadsraad het Hoofstad gister meegedeel dat daar verordeninge is wat eerbiedig moet word. Hierdie regulasies verbied die speel van o.m. ook sokker op enige oop terrein van die munisipaliteit. Dit sluit ook Kerkplein in.

De afgelope tyd het Bantoes op Kerkplein begin sokker speel en dit het baie jolig begin gaan. Die bal is links en regs rondgeskop en verbygangers moes soms wild koes.

„Ons doen 'n beroep op die betrokkenes vir die veiligheid en orde van die publiek om dadelik met die spelery te staak. Dit staan egter enige lid van die publiek vry om die spelery onder die aandag van die polisie te bring“, het die woordvoerder gesê.

RUGBY

Kerkplein was in die jare toet Pretoria se eerste sport-terrein. Dit het onder meer vir rugby, krieket en selfs as tydelike swembad gedien toe die reëns in oorfloed was.

Groot onmin het ontstaan tussen die krieket-spelers en nagmaalgangers. Dit het op 'n stadium (binne seisoen) so erg gegaan dat die tente se toue snags deur die spelers afgesny is.

Terwyl die Volksraad op 'n keer in sitting was, het 'n krieket-bal deur een van die vensters van die Ou Raadsaal gabars. Daar was glo 'n klein onderbreking om vas te stel wat die oorsaak van die skade was, maar die verrigtinge het onverpoosd voortgegaan.

BETSIE SAYS 'SAVE THE SQUARE'

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 23.7.1975

THE widow of former Prime Minister Dr. Hendrik Verwoerd, Mrs. Betsie Verwoerd, today pledged her full support for the preservation of Church Square.

Speaking today from Stokkiesdraai, the family farm on the Vaal River near Vereeniging, Mrs. Verwoerd said she felt very strongly about Church Square.

“It is right that we should preserve the things that are connected to our past,” she said.

“We must not weakly sacrifice these things to modern developments.”

Mrs. Verwoerd said she was not able to leave the farm to attend Saturday's mass meeting on the Square, but she wanted her support known.

A delighted Mr. Piet Muller, one of the organisers of the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square, said Mrs. Verwoerd's support was highly significant.

She has added her voice to those of dozens of prominent South Africans.

Meanwhile, the thousands of replies to the Pretoria News Church Square opinion poll are being counted and sorted today.

Results of the poll — and comments from some of the prominent people who replied — will be published tomorrow.

Conservationists are viewing as highly important the action taken by the prominent Swellendam author, M.E.R. (Miss M. E. Rothman, who is nearly 101). She has drawn up a petition calling for the preservation of the Square, and has sent copies to the Prime Minister, Mr. Vorster, and the Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk.

Swellendam residents have rallied to her call and pledged whole-hearted support.

"She is the Grande Dame of South African literature," said Mr. Muller. "If she is prepared to fight for the Square, well then . . ."

The committee had distributed 10 000 of its pamphlets calling for the preservation of the Square throughout Pretoria and the Transvaal, and was hoping for a massive turnout at Saturday's meeting. It will take place at the Square at 10 a.m.

● Mr. Clinton Harrop-Allin, senior history of art lecturer at Unisa, has sent a letter to the Administrator, saying that the statement attributed to him in Friday's Pretoria News was incorrect.

He was quoted as saying Mr. Van Niekerk knew "feathers" about art. It was in response to Mr. Van Niekerk's statement that the western facade had no architectural merit.

Mr. Harrop-Allin said in his letter that he said at least two of the buildings had considerable architectural merit.

He added that he had said the qualified architects were best qualified to judge.

"My reply was certainly not in the nature of a personal attack on yourself," he said in his letter.

PRETORIA NEWS POLL RESULT

PRETORIA NEWS, 23.7.1975

THE PRETORIA NEWS Opinion Poll result on Church Square's historic west facade will be published TOMORROW.

The issue has leapt into the national spotlight, and a final count of the thousands of poll coupons is being made today.

Watch for the outcome tomorrow.

MEESTERSTUK' OOK OP PLEIN TEREGGESTEL

OGGENDBLAD, 24.7.1975

DIE Nasionale Bank- en Muntgebou wat eens deur 'n argitek beskryf is as „a gem in sandstone" is een van die geboue aan die wes-fasade van Kerkplein waaroor die doodvonis reeds uitgespreek is.

Hierdie geboutjie is onlosmaaklik verbonde aan die roemryke ZAR-tydperk in die Transvaalse geskiedenis. Dit staan vandag nog as simbool van die handjievool Boere se sug na vryheid en onafhanklikheid.

'n Argitek besing hierdie gebou se lof in die uitgawe van die blad **The Pretorian** van Augustus 1933 en sê: „ . . . it is to be hoped that this specimen of Roman Renaissance will remain for years to come."

Die ontstaan van die Nasionale Bank moet toegeskryf word aan die strewe wat daar by pres. Paul Kruger en sy regering bestaan het om finansieel onafhanklik van die Britse Ryk te staan.

DOEL

Met dié doel voor oë word die hand uitgesteek na ander Europese moondhede om die nodige finansiële dekking te verskaf vir die oprigting van 'n nasionale bank.

Dié konsessie word eindelijk toegeken aan die firmas Labouchere, Oyens en Kie van Amsterdam en Wilhelm Knappe van Berlyn. Hulle sou die konsessie vir 50 jaar verkry as De Nationale Bank der ZAR Beperkt.

'n Pryspraak vir 'n ontwerp, van die gebou is deur die direkteure uitgeskryf wat voor of op 10 Julie 1891 ingedien moes word. In September 1891 word aangekondig dat die eerste prys van 100 pond toegeken word aan die firma Emley en Scott en die tweede prys aan die firma Campbell en Dickenson.

OPRIGTING

Die kontrakteur vir die oprigting was die bekende J. J. Kirkness van baksteen-faam.

Op 6 Julie 1892 is die hoeksteen amptelik gelê deur president Paul Kruger. Vir dié belangrike okkasie het die juwelier L. Röhlin spesiaal 'n silwer troffel gemaak waarmee die president die takie moes verrig.

Ir. Februarie 1893 berig die Volkstem só oor die vordering wat met die bouery gemaak is: „De rechtervleugel van het gebouw der Nationale Bank nadert wat het uiterlyk betreft langzamerhand zyne voltooiing. De steenhouders zyn bezig om het fries dat een zacht gebogen vorm verkrygt in elkaar te metselen en evenals het kapsel by een vrouw, dikwyls karakter geeft aan haar geheele verschyning en deze laatste ten goeden of ten kwaaden kan doen uitvallen, zoo is het ook met de kroonlyst van onze bankgebouw gesteld die een bevredigende indruk voor het geheele gevel maakt. De verwachting is dat het Nationale Bank een zieraad voor Pretoria Kerkplein zal worden.”

Teen die middel van Maart 1893 is hierdie gebou feestelik ingewy. De Volkstem beskryf dit as 'n „flink stuk arbeid”. Die kantore sou met sorg ingerig word.

Die Nasionale Bank het bestaan tot kort na die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog. Toe is dit deur die Britse besettingsmagte oorgeneem en herdoop tot die National Bank. Nog later het dit oorgegaan as deel van Barclays Bank.

Die terrein waarop die Nasionale Bank-gebou opgerig is het vroeër jare behoort aan kapt. Johan Struben na wie Strubenstraat vernoem is. Kapt. Struben was 'n afgetrede Nederlandse vlootoffisier wat in 1860 die staatssekretaris van die Z.A.R. geword het.

PRESIDENT BURGERS RED KRIEKET OP PLEIN

OGGENDBLAD, 24.7.1975

'n REUSE-SESHOU deur die heer Noble, die persoonlike klerk van president Burgers, het dwarsdeur 'n venster van die Raadsaal getrek en tussen die waardige Volksraadslede geval waar hulle 'n debat gevoer het. Net die persoonlike tussenkoms van die president het verhoed dat krieket in Pretoria daar en dan verbied is.

Dit was maar een van die talle voorvalle op Kerkplein teen die einde van die vorige eeu. Die Plein was nog die middelpunt van alles wat op die groeiende dorpie gebeur het.

Op 28 November 1873 word 'n krieketwedstryd op Kerkplein gespeel tussen 'n span van die „Mother Country” en „South Africa”.

Ondanks enkele snaakse skeidsregter-beslissings het die Suid-Afrikaanse span gewen — só oortuigend dat 'n koerantman van De

Volkstem, ene Roux, die Vierkleur laat hys en 'n saluut van 21 skote ter ere van die oorwinning laat dreun het.

Op 20 Desember daardie jaar het „De Broeders van den Mystiken Band“ (Vrymesselaars) teen „De Profanen“ gespeel. Met dié wedstryd het Noble sy reuse-ses geslaan.

Die Volkstem berig soos volg oor die wedstryd: „Verleden Zaterdag werd op het Markt Plein de Contra Party gespeeld tussen de Vrymetse-aren en de Profanen. De Broeders van den Geheimzinnigen Band gingen eerst naar de wickets en maakte niet minder dan 83 punten.

„Dit deed de Profanen 'n beetje op de neus kyken. Toch maakten de B.B. noch 96 punten by de 83 — tesamen 152 punten.

„Nu kwamen de Profanen weer aan de beurt. Men kon dadelik zien dat de kerels vasbeslote waren te overwinnen of te sterven . . . Een van hen, de Heer Noble, bleef voor zyn wicket totdat hy er 59 punten ge-maakt had, of over de helft van het vereist getal.

„Eindelijk werd aangekondigd dat de Profanen heeft hunne tegen-standers met vyf punten gewonnen en noch een wicket over hadden wat met luide „Hoerahs“ werd begroet.”

In die loop van die volgende jaar het krieket so byval gevind dat n „President's Team“ op die veld verskyn het.

'n Groot probleem vir die „dorpsche kerels“ 'wat in naweke hulle krieket-talente op Kerkplein wou ontwikkel, was dat hulle krieketbaan op Sondae en veral met Nagmaaltye heeltemal totaal in beslag geneem is deur waens, beeste, perde en kerkgangers.

Dit het hulle so erg in die krop gesteeek dat hulle enkeer die dorp se watersloot, wat noordwaarts langs Markstraat af — nou Paul Kruger-straat — in die rigting van die Plein aangelê was, op die „Markt Plein“ uitgekeer het met die gevolglike verwarring onder die periodieke beset-ters van hulle speeierrein.

Dié wrywing het toegeneem en in 'n sekere mate gelei tot die bekende „Wet op Sondagsport“ (1896).

STAD REEDS GESKEND

deur P. DE JAGER, Colbyn, Pretoria, Oggendblad (U skryf), 24.7.1975

AS ou Pretorianer wat 66 jaar gelede in hierdie stad gebore is en al die jare hier woonagtig is, kan ek myself nie daarvan weerhou om na die pen te gryp en die sterkste afkeur uit die spreek oor die beoogde vernietigingsplan van die westekant van Kerkplein nie.

Ontwikkeling kan 'n mens natuurlik nie strem nie — maar soos dit reeds is, is die middestad en Kerkplein in 'n oormate deur hoë koue, onooglike beton en staal gebou-blokke omring. Besighede is te gekon-sentreerd, lugvloei word belemmer, verkeersprobleme word steeds moeiliker.

Pretoria was 'n mooi groot dorp en op 'n tydstip selfs 'n mooi stad versier deur Jakarandabome en pragtige tuine. Met die ontwikkeling egter het Pretoria, jammer genoeg, in 'n groot koue stad van beton en staal ontaard. Weinig van ou tradisionele Pretoria het staande gebly — en sal dit seker een van die grootste tragedies wees as die pragtige ou karaktervolle geboutjies aan die westekant van Kerkplein vir nog reuse vierkantige beton- en staalkaste plek moet maak.

Ek doen 'n ernstige beroep op die Administrateur en ander betrok-kenes indien enige, om af te sien van die vernietigingsprogram van die westekant van Kerkplein.

MAAK SKOON

deur G. NEL, Waterkloof, Oggendblad (U skryf), 24.7.1975

HET die klaers, wat nou landswyd hulle stemme dik maak teen die slooping van die Kerkplein se westelike fasade, al vir 'n oomblik stil gestaan en gedink aan wat hulle in ruil gaan kry vir 'n paar „onpraktiese en in sommige opsigte onooglike” geboue wat gaan verdwyn.

Die Posmeester-generaal het verlede jaar laat blyk dat die huidige hoofposkantoor op Kerkplein vervang sal word deur 'n poskantoor wat geen gelyke in die wêreld sal hê nie.

As ek mnr. Rive reg verstaan het, sal die nuwe poskantoor, wat sy argitektoniese skoonheid en doeltreffendheid betref, die trots van Pretoria en Suid-Afrika wees.

Aangesien bykans elke toeris, plaaslik of van buite, van Pretoria se hoofposkantoor gebruik maak, is dit noodsaaklik dat daardie poskantoor op 'n sentrale punt soos Kerkplein moet wees en dat dit aan die modernste vereistes van môre en oormôre se blits-era sal voldoen.

Volgens mnr. Rive sal die dienseenheid van die nuwe gebou „lewe” in teenstelling met die skandalige krotgebou waarin Poskantoorwerkers tans sonder lugreëling en doeltreffende beligting op hulle beste as gevolg van die omstandighede maar derderangse diens kan lewer.

Die huidige ou gebou beïndruk niemand nie. Nie vir my nie, nie vir die trotse Suid-Afrikaner wat graag sy land wil vertoon nie, en beslis nie vir die kieskeurige buitelandse besoeker wat tussen sulke ou geboue in sy eie land groot geword het nie.

KRY MY OP DIE PLEIN

deur JOHAN VAN NIEKERK, Arcadia, Oggendblad (U skryf), 24.7.1975

Vir volksfeeste en boerebyeenkomste en laertrekkery het ek g'n trek nie — maar Saterdag sal julle my op Kerkplein kry, saam met die volk, om een van daardie petisies te onderteken.

Dat ons eie stukkie „Europa” sommer so moet plekmaak vir ander dinge net oor die griewe van mense in die TPA-gebou, is niks minder as bedekte vandalisme nie.

Nou hoor ek die storie dat mense soms met die trappe in dié koue gebou opgeneem word vanwaar hulle dan 'n fraai uitsig op die onooglike agterkant van die plein se wesfasade het.

„Kan julle nou sien waarom die geboue moet waai,” word dan aan hulle gevra. „Ons is mos tot iets beter in staat.”

Daar is altyd 'n stok as jy 'n hond dan nou ten enemale wil slaan. Maar 'n man kan darem nie onder 'n pou se stertvere inloer en verwag dat jy só moet sien of hy mooi is of nie.

HEROORWEEG DIE NEE

REDAKSIONEEL, Oggendblad, 24.7.1975

DIE belangstelling vir die bewaring van die wesfasade van Kerkplein neem daagliks toe. Wat begin het as 'n klein burgerlike aksie is besig om in 'n sterk demokratiese opwelling te verander.

Publisiteit in die pers het mense laat besef wat hulle gevaar loop om te verloor en die gevolg is toenemende belangstelling.

Dat twee sulke uitnemende mense soos mev. Betsie Verwoerd en M.E.R ook hulle stemme tot die van die bewaarders gevoeg het, het besondere gewig aan die aksie verleen.

Saterdag sal Pretoria die geleentheid kry om te toon hoedat hy oor die wesfasade voel.

Ons het reeds vroeër in die week 'n beroep op die Administrateur gedoen om sy besliste nee te heroorweeg.

Ons wil die beroep herhaal. Dit sou 'n grootmoedige daad wees en hom wye steun besorg.

Hoe lyk dit, mnr. Van Niekerk?

BEHOU PLEIN SE OU GEBOUE, SÊ VROUE

BEELD, 24.7.1975

DIE geboue aan die westekant van Kerkplein is nie net 'n groot kultuurskat nie, maar ook 'n belangrike argitektoniese erfenis uit die vorige eeu en die vroeë twintigerjare en die Suid-Afrikaanse Vrouefederase (SAVF) is seker dit sal ná restourasie net so bruikbaar wees as nuwe geboue.

Mev. Johanna Raath, voorsitster van die S.A.V.F. en die Federale Vroueraad Volksbelang (F.V.R.V.) het gister gesê sy staan by die vroue wat in hierdie twee liggame saamgesnoer is.

Sy het beklemtoon dat die S.A.V.F. geken word aan 'n intensiewe belangstelling in die behoud van al die geestesgoedere, historiese- en kulturele erfenisse van die land.

Dit is ook bekend dat die S.A.V.F. nie maklik stuit as dit oortuig is van 'n saak nie, selfs al vind dit nie byval of waardering by sommige mense of instansies nie. Dit wat aan die volksverlede gekoppel word, is vir die federasie van baie groot waarde.

Daarom het die S.A.V.F. uit oortuiging verlede jaar in Oktober op sy sewentigste jaarkongres 'n komitee van ondersoek benoem nadat mev. Raath in haar voorsittersrede ernstige bedenkinge uitgespreek het oor die slooping van die ou geboue van Kerkplein se westelike fasade.

HEROORWEGING

Briewe aan die Eerste Minister, die Minister van Poswese, Openbare Werke en aan die Administrateur van Transvaal dat die besluit om die ou geboue te sloop, in heroorweging geneem moet word, het geen vrugte afgewerp nie. Daar is gesê die saak word as afgehandel beskou.

Saterdag sal daar weer verhoë van die volk kom en die pleidooie van sovele is reeds by die betrokke owerhede ingedien. Die ou geboue staan vandag nog en mev. Raath het gesê sy hoop hierdie poging sal die owerhede oorhaal om die besluit te heroorweeg.

Mev. Raath het bygevoeg dat die S.A.V.F. groot waardering het vir die rol wat die Provinsiale Raad speel in die behoud en bewaring van provinsiale en nasionale gedenkwaardighede en kultuurhistoriese geboue ondanks 'n reuse ontwikkelingsprogram.

Kan die owerheid nie nou, terwyl die gevoelens so sterk is, besluit om die westekant van die plein te hou soos dit is nie, het mev. Raath gesê.

DR. VERWOERD SOU PLEIT VIR KERKPLEIN

deur WILLEM-JAN PRINSLOO, Hoofstad, 24.7.1975

DR. H. F. VERWOERD was ten gunste van die behoud van die geboue op Kerkplein — veral die ou Nederlandse Bankgebou.

Mev. Betsie Verwoerd het 'n sterk bewoorde brief tot die Administrateur van Transvaal gerig waarin die optrede van mnr. Van Niekerk om die teendeel te bewys, betreur word.

„Dr. Verwoerd het telkens, wanneer ons oor Kerkplein gesels het, aan my genoem dat die ou geboue aan die wesfasade van Kerkplein bewaar moet word.

„Hierdie geboue was volgens hom 'n besondere band tussen ons en ons stamland. Hy was nooit ten gunste daarvan dat dit platgeslaan moet word — soos nou voorgegee word nie.”

Mev. Betsie Verwoerd 'n aantal jare gelede saam met wyle dr. H. F. Verwoerd, die vorige Eerste Minister, gefotografeer.

Foto: Verwoerd, Fotobiografie/Pictorial Biography, 1901-1966

Só vertel mev. Betsie Verwoerd, wat nader as enige ander mens aan die voormalige Eerste Minister geleef het.

PLAN

„My herinneringe is ongelukkig ook nie op skrif gestel nie — ewe min as die onderhandelings waarvan die Administrateur van Transvaal melding maak. Ek onthou baie goed wat my man aan my vertel het oor die planne wat ook Kerkplein ingesluit het,” vertel mev. Verwoerd.

Volgens haar was dit die plan om Strijdomplein met Kerkplein te verbind deur 'n promenade wat vir verkeer gesluit sou wees.

Sy onthou nog goed dat dr. Verwoerd dit as baie belangrik beskou het dat veral die Nederlandse Bankgebou behoue moet bly.

„Ons het gemeen — hoe geregverdig weet ek nie — dat daardie stukkie argitektuur enig in sy soort en geskiedkundig, waardevol is. Dit het ook gegeld vir die werk van Van Wouw aan die Cafe Riché-gebou.

„Oor die kwessie dat my man, volgens mnr. Van Niekerk, glo ten gunste van die slooping van die ou geboue was, kan ek maar net sê dat die indruk beslis nie geskep moet word dat hy destyds ten gunste daarvan was nie.

TULBAGH

„Benewens hierdie regstelling van my man se siening, pleit ek ook vir die behoud van die betrokke geboue wat nou gevaar loop om gesloop te word. Ek dink egter dit was prysenswaardig van die Regering om so in die bresse te tree vir Tulbagh, na die aardbewing van 'n paar jaar gelede. Dit sal prysenswaardig wees as dieselfde gedoen kan word in Pretoria — om die ou geboue aan die wesfasade vir die nageslagte te bewaar,” sê mev. Verwoerd.

„Ek kan nie anders nie as om my heelhartig te skaar aan die kant van diegene wat vir die behoud van die plein pleit. Saterdag se poging op Kerkplein geniet ook my volle steun,” het sy gesê.

IT'S YES!

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 24.7.1975

PRETORIA citizens have voted a massive YES for the preservation of Church Square's historic western facade.

The result of the Pretoria News opinion poll is:

- 96,3 per cent (4 867 people) say YES, save the Square;
- 3,3 per cent (171 people) say NO, demolish the western facade;
- and
- 0,3 per cent (16 people) don't care either way.

The question asked in the poll was: "Church Square's historic west facade: Are you in favour of preserving it?"

A total of 5 054 people replied to the Pretoria News poll. They come from areas throughout the city, from the east to the west, and beyond.

Support also came from as far away as Cape Town, Swellendam, Durban and other South African centres.

Dozens of prominent South Africans from all spheres voted yes (see page 21). A list of 104 names from Cape Town included Dr. H. Luckhoff, of the S.A. Museum, Hans Fransen, director of the S.A. National Gallery, Mr. Revel Fox, president of the Cape Provincial Institute of S.A. Architects, and Mr. Gilbert Colyn, the man responsible for the restoration work at Graaff-Reinet.

The Mayor of Pretoria, Mr. Klasie Coetsee — who voted for the preservation of the Square said today he thought the Pretoria News poll was representative of all city residents.

“Paul Kruger said that we must take from the past what is good and build on that for the future. If we destroy the western facade, we might forget what was good in the past.

“To take it away would be losing a sense of national pride. It will be losing faith in our forebearers. Church Square must be preserved.”

A jubilant Mr. Piet Muller, one of the organisers of the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square, said: “This is fabulous. Support for saving the Square is greater than even we thought. Ninety-six per cent in favour of preserving . . . for all practical purposes that's unanimous!”

The man in the hot seat, Mr. Sybrand van Niekerk, Administrator of the Transvaal, is on leave in South West Africa and was not available for comment.

The massive support is being seen as an indication that Saturday's meeting on the Square will be well attended. The meeting, called by the Citizens' Committee, starts at 10 a.m.

The organisers have called on every Pretoria resident to attend it.

THE VOICE OF THE PEOPLE

EDITORIAL, Pretoria News, 24.7.1975

GOVERNMENTS do not capitulate overnight simply because a newspaper public opinion poll has gone against them. And our Government has been so obdurate and stubborn in its determination to demolish Church Square's west facade that it would be the most foolish optimism to expect it suddenly to reverse that decision merely because thousands of Pretorians, backed by eminent men and women all over the country, have voted overwhelmingly against demolition.

IN PUBLIC

But those Pretorians — and all South Africa with them — are entitled to expect that the Government, showing respect for democratic usage and a spontaneous expression of public opinion, will at least take cognisance of the Pretoria News poll, will admit that the preservationists have a case and will agree, without committing itself any further, to a review of the whole question.

The stronger the Government's case for demolition — and it has been adamant that it has no option — the more readily it should agree, in its own interests, to such a review. If it is, indeed, imperative to provide new public buildings on Church Square and if this simply cannot, in fact, be done without bulldozing the old, then the Government has everything to gain and nothing to lose by putting its case openly and in public to an independent tribunal.

BAD BLOOD

For the Government to refuse to do so, to maintain a sullen silence and press on with its plans without justifying them up to the hilt, would be to flout public opinion in a manner unworthy of it, to strengthen the belief that its plans will not bear examination and generally to create much bad blood and ill-feeling on a matter dear to the people's hearts.

Now is the time for the Government to act — to give Saturday's mass meeting on Church Square the glad tidings that it will at least play fair with the public — and with history's heritage.

FIGHT TO SAVE CHURCH SQUARE

PRETORIA NEWS, 24.7.1975

CHURCH SQUARE'S historic west facade, a unique architectural entity, should be preserved — and it can be. There is no need for the Government to demolish it, as it plans to do, to make way for new public buildings. It is possible to build for the future without destroying a precious heritage from the past.

This has consistently been the contention of the preservationists — an impressive array of cultural and historical societies from the Akademie vir Wetenskap en Kuns and the Simon van der Stel Foundation downwards — in the protracted battle to keep the Government's bulldozers at bay. It has so far made not the slightest impression on the authorities. On the contrary, two of the west facade buildings that the Government originally planned to spare — the Netherlands Bank and the old National Bank — are now doomed as well.

ANGER

Now, however, the preservationists are not alone in the battle. The people of Pretoria, however belatedly, have been aroused to anger and in the Pretoria News poll on the subject have, in their thousands, voted overwhelmingly for the west facade to be saved. They have the support of the Mayor, Mr. Klasie Coetsee, a number of city councillors, Mrs. Betsie Verwoerd, widow of a former Prime Minister, and prominent citizens in other parts of South Africa.

All this augurs well for the mass meeting on Church Square on Saturday, called by the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square.

There on the Square itself, with the west facade helpless in mute appeal, they will plead with the Government for a change of heart.

Will that plea be heeded?

Not, it would seem, if the Administrator of the Transvaal, Mr. Van Niekerk has anything to do with it — and he undoubtedly has.

The Administrator is reported to have said this week that, unless new arguments could be produced at the meeting, he could not see what purpose it would serve other than to question the Government's good faith. Personal representations, he said, had been made to the Prime Minister himself. To ask him to listen to the same story, as though new facts had come to light, could only embarrass him.

JUDGMENT

The Administrator's argument cuts no ice. It is as easily demolished as the old west facade will be, if and when the bulldozers hit it.

In the first place, the preservationists and the thousands of Pretorians backing them, have every right, if they wish, to question the Government's good faith, if they have genuine reason to doubt it. The Government is the servant of the people and answerable to them at all times — and so is the Administrator.

The question does not, however, arise. The preservationists and the public are not questioning the Government's good faith. They are questioning the Government's judgment and hope to persuade it that it is wrong, that the whole question should be reopened and re-examined.

Nor is there any need for Saturday's meeting to produce new arguments. The preservationists and the public have a cast-iron case.

They start from the basic premise that the west facade is, indeed, worth saving. That the Administrator does not share that view is neither

here nor there. He is entitled to his view, but he is no expert. The real experts, the members of the National Monuments Commission, are against him. They unanimously favour preservation.

The Government is flouting its own experts. It has made a mockery of a directive from the Prime Minister himself that no State-owned building should be demolished without careful investigation of its historical or architectural value. What on earth is the use of wasting time on such an investigation if it is to be ignored?

That, however, is only the beginning of the protectionists' case. They say — and they presented the Government with plans to prove it — that the new public buildings required — Provincial Building extensions and a new Post Office — can be erected behind the west facade without destroying it.

PROOF

The Government, presumably on the advice of its experts, says the plan is impracticable. But are its experts right, are they not perhaps so far advanced with their own plans (those involving demolition) that they are reluctant now to abandon them?

They may be right. But the need to preserve the west facade is so great that the preservationists and the public are entitled to have that proved beyond all possible doubt. That proof has not yet been forthcoming. Until it is submitted to an independent tribunal, the Government will have only itself to blame if its judgment is questioned.

And, even if the Government is right, if there is indeed no room for the old and the new, that should not be the signal for the bulldozers to rumble into action.

If there is no room for old and new, is the Government not over-estimating the space it needs. Has it really worked out those needs in detail? If it has, are they not too grandiose? Why does it not produce them and prove that its needs are reasonable?

WHY?

Finally, is it absolutely necessary for the new buildings to be built on Church Square and nowhere else? Yes, says the Government. But why? Is it absolutely essential for Mr. Van Niekerk's provincial empire to be concentrated in one spot. If fragmented Bantustans don't worry the Government, why shouldn't the province be slightly fragmented for so indisputably good a purpose as preserving these fine old buildings?

Must the new Post Office be on the site of the old? There are well-informed sources who say that the Post Office itself wouldn't mind moving, would in fact prefer to do so.

No new arguments, as the Administrator says. But sound ones. And, in view of the overwhelming demonstration of public support for preservation, the Prime Minister, far from being embarrassed, might welcome an opportunity to look at them again — in a new light.

A HISTORY OF THE CITY'S CENTRE

PRETORIA NEWS, 24.7.1975

1854 On the advice of Dominee Dirk van der Hoff, Commandant General M. W. Pretorius agrees to a church manor for the fifth Transvaal parish being laid out on Elandsport.

● Englishmen, Louis and Lionel Devereux draw the layout plan for Church Square.

1856 Devereux, Devereux & Skinner complete the church. Pretoria's first architects/builders complete Pretoria's first church.

1857 The church is inaugurated by Ds. Van der Hoff.

1877 Sir Theophilus Shepstone is sworn in in the church by Judge Kotze and Ds. H. S. Bosman.

1882 Struck by lightning, the thatched church burns down.

1883 S. J. P. Kruger sworn in as State President on Church Square.

1885 A new steepled church, the first in the Transvaal, is built by Marinus Franken to the design of Tom Claridge.

1899 Church Square and its church are sold to the ZAR government for £50 000 on the proviso the church be used for an educational purpose such as a museum.

1900 British forces occupy Pretoria. The Union Jack is hoisted.

1904 Colonial government demolishes the church.

1905 Church Square transferred to the City Council of Pretoria. The plinth intended for the Kruger statue is demolished.

1954 The Kruger statue ends its wanderings on a new plinth in the middle of Church Square.

1961 The Republic of South Africa's first State President, Mr. C. R. Swart, sworn in on Church Square.

1965 Plans are announced to demolish the West Facade to make room for international style high-rise buildings. The citizens object strongly.

1971 The Government announces the two 50-storey tower block section plans are to be dropped and the Netherlands Bank and National Bank retained. Public reaction still insists on the retention of the entire West Facade.

1974 Government announcement that all the West Facade western line of buildings are to be demolished in January 1978. Strong reaction from the public and cultural organisations.

This historical sequence is issued in a pamphlet issued by the Citizens Committee for the Preservation and Restoration of Church Square.

PRETORIA NEWS OPINION POLL HOW THE VOTING WENT

PRETORIA NEWS, 24.7.1975

CHURCH SQUARE'S historic west facade: Are you in favour of preserving it?

YES . . . 4 867 (96,29 per cent)

NO . . . 171 (3,39 per cent)

DON'T CARE . . . 16 (0,31 per cent)

KEEP THIS HEIRLOOM

by COLLEEN HENDRIKS, Pretoria News, 24.7.1975

SHOULD Church Square's historic western facade be fed to the demolishers — yes or no?

That is what the Pretoria News set out to establish. It's opinion poll offered the public their first — and probably last — chance to have a say in the future on the Square.

This is how they voted and why:

The Mayor, Mr. Klasie Coetsee: Yes. It is an heirloom which belongs to the people of Pretoria.

Professor H. L. de Waal, former chairman of the prestigious Akademie vir Wetenskap en Kuns: I sincerely appreciate and wholeheartedly support you in your continued fight for the conservation of the western facade of Church Square. As ex-chairman of the Akademie, I fought from 1970 to June 1974 and am still available to help you.

Lauren Copley, pop singer: It is the place which most impresses tourists in Pretoria. We will lose something by breaking it down.

Dr. Albert Werth, director of the Pretoria Art Museum: Yes, I feel it should be kept as it is. If the western facade is demolished, the Palace of Justice and the old Raadsaal will stand out like sore thumbs.

Mr. Dan Rolt, president of the Pretoria Chamber of Commerce: I feel quite strongly about the matter as do most of our members. It should be saved at all costs.

Artist Lola Dunston: Yes. If the historic buildings on the perimeter of the Square are demolished, they will be depriving us of our heritage.

Mrs. D. C. Blum, of Rietondale: No. Let's make progress and get away from the oxwagon mentality.

Mrs. E. M. Smuts, a relative of the late Prime Minister: There is a strong case for the preservation of the western facade. It creates a feeling of belonging.

Mrs. Polly Roode, an American girl, now married to an Afrikaans businessman: Where I come from they couldn't break down all the old buildings fast enough . . . supposedly in the name of progress. I would hate to see Pretoria make the same mistake.

Mind you, I'm not saying the western facade should remain as it is. Those old buildings could do with a bit of patching up.

Mr. Fotheringham, of Durban: I see Pretoria once a year on holiday and would like to see Church Square as it has always been.

Mr. S. Britz, of Proclamation Hill: No. I'm sick and tired of looking at it. Let's make progress, please.

Professor K. van der Walt, acting dean of the veterinary faculty at the University of Pretoria: Yes, but I must tell you that I am sentimental and biased about old buildings. No argument will persuade me an alternative plan cannot be formulated in order to save the old buildings on the Square's perimeter.

Mr. T. U. Bernardi, former president of the Pretoria Chamber of Commerce: It should, indeed, be preserved. It serves as a reminder of the past. After all, this is the capital city . . . and it didn't spring up overnight on an anheap.

Mr. S. J. Bold, of Colbyn: Photograph them, put the photographs in the archives and demolish.

Mr. Etienne Louw, city councillor: Yes. If they really want to destroy Pretoria, they must smash it down.

Mr. H. de Lisi, principal of Waterkloof House Preparatory School: Save it. If the western facade goes, the city will be the poorer for it.

Colonel Bob Preller, son of the eminent journalist and taalhandhawer, Dr. Gustav Preller: If the buildings cannot be preserved, then at least let us save the outer shells.

Mrs. J. H. Haldeman, wife of the late Dr. Haldeman, who led 12 expeditions in search of the lost city of the Kalahari: Yes, I'm in favour of preserving the western facade. It would be such a pity to break it down.

Donald Cowie, Pact's head typographer: It's a crying shame that they want to knock down those old buildings. For all I care they can dig up the entire Square, but leave those buildings alone.

Mr. S. O. Goodwin, an insurance broker who has campaigned for the preservation of the Square: It is time the city council dug its heels in and said this is Pretoria and we will determine what is to happen to the Square.

Mr. Hassim M. Keshavjee, Indian businessman: The old buildings bring back good memories. Yes, I feel they should be preserved.

Mrs. Tina Bell, wife of a visiting American professor: Save it. It is one thing which distinguishes Pretoria from any other city.

Mr. Harri Bruins-Lich, former director of parks in Pretoria: Yes. If not the entire buildings, then the facade, as has been done so successfully with the old Opera House in Pretorius Street.

Dr. Willem Punt, head of the Simon van der Stel Foundation: The campaign to save the Square will go on until the bulldozers arrive.

Mrs. Betsie Verwoerd: We must not weakly sacrifice these things to modern development.

Cape Town artist, Philip Terblanche: Church Square is one of the finest public squares in the southern hemisphere.

Mr. Clinton Harrop-Allin, art historian: I am in favour of preserving the western facade. Architecture is the most authentic and eloquent memorial to the epoch in which it was created. If we have any pretensions to cultural maturity, we will preserve such reference to our past as still exists. Obliterating it, we proclaim ourselves to be cultural barbarians.

Pretoria has pitifully few architectural reminders of its past and none at all approaching coherence and unity, save only the old buildings around the western perimeter of Church Square.

If the old Netherlands Bank and its companions are demolished, the city's last opportunity to establish such a memorial will be irretrievably lost.

Mr. Justice J. J. Trengove: The western facade is very attractive and, where possible, Pretoria's cultural heritage should be preserved."

The Very Rev. D. Damant, Anglican Dean of Pretoria: The historical character and atmosphere of Pretoria is very important and there should be some reminder of the peaceful days of the past."

Dr. Estelle Alma Maré, Pretoria architect and art historian: The citizens have always protested about the desecration of Church Square but the utilitarian Philistines have always won.

A phonogram arrived from the Goodman Wolman art gallery in Cape Town. It read: Save our heritage, Preserve Old Netherlands Bank Building.

Mrs. Josephine Rees-Poole, daughter-in-law of Mr. V. S. Rees-Poole, one of the men responsible for designing the Square, said: Church Square must be preserved — I speak not merely as the daughter-in-law of Rees-Poole, but as an old Pretorian.

PUT WEST FACADE ON 'KRUGER SQUARE'

by E. M. F. GERHARD-NOLL, Brummeria, Pretoria News (Readers' Letters), 24.7.1975

SIR, — In your campaign to save the western facade of Church Square you appear to have glossed over some very important details which would put a different complexion on your campaign.

Die Burgemeester van Pretoria, Sy Edelagbare mnr. N. T. Coetsee het hom as volg uitgelaat: „It would be a cultural sin to destroy the western facade of the square. The buildings were part of Pretoria’s heritage. Their preservation should never have become an issue . . . It is an heirloom which belongs to the people of Pretoria.”

The most important of these is the proposed move of the most valuable buildings, in the cultural and historical sense, to the west of Church Square and not to the Fountains, as has been mentioned in one of your articles. They would be situated in the vicinity of Paul Kruger's house to form part of a cultural plaza, a solution which has obvious advantages, namely:

The buildings — not only the facade — would be in a milieu and on a scale more appropriate to their origin, and their representative dignity, so clearly striven for, would be preserved. In their present surroundings they look only quaint, which is most likely the reason why you show them in isolation.

The functions of the old buildings could be retained, even enhanced: the bank could again be used as a bank, similarly the Post Office building could be used as a new home for the philatelic services instead of their present dingy quarters; the Mint could function again for the striking of memorial medals and coins.

The staging of historical and art exhibitions, even small concerts, are further possible uses of the buildings around "Paul Kruger Square". We only need to look at Kimberley to see what can be done.

RESTORATION

The buildings are certainly not in the best state of repair and would need much restoration work in any case.

One other advantage of the removal of the old buildings would be that this might leave Church Square open for really comprehensive planning, giving Pretoria a pulsating new centre expressive of our own love of the city. I think expressions like "atrocities" are out of place in discussing the old buildings as well as any possible new ones.

The undoubtedly high cost of the removal could easily be diminished if all the energy expended to fight a new square would be used to collect as much money as possible to create and develop the proposed "Paul Kruger Square" with love and reverence. Once established it could be mostly self-supporting and Pretoria would have something truly to satisfy the tourist as well as its citizens.

BRAVO, MR. COETSEE

by DR T. E. W. SCHUMANN, Brooklyn, Pretoria News (Readers' Letters), 24.7.1975

SIR, — The last paragraph of your leading article about Church Square on July 21 read: "The Mayor has paved the way. The whole city should rally to stand by him."

I am convinced that the reaction of all my Pretoria friends will be briefly: Bravo Mr. Coetsee, bravo Pretoria News.

It must be many a long month since I have read any leader in any of our newspapers with as great satisfaction and pleasure as yours. Here at least is one matter concerning which Pretorians of all possible political persuasions can join hands and stop the bulldozers from destroying what you appropriately call "a precious heritage of the past."

One can only hope that your influential paper will not relax its campaign against those who blandly try to assure us that such an act of vandalism must be regarded as "progress."